

ПОКАЯНИЕТО „КРЪВТА ВОДА НЕ СТАВА“

В ръцете на читателя след повече от три десетилетия „домашен арест“ е книга с трудно определима жанрова характеристика, написана от един необичаен, дори някак си неправдоподобен български поет. Този поет е Венко Марковски – творецът, когото неговият земляк от друга епоха и друго поколение, днешният македонски писател, драматург и публицист Младен Сърбиновски метафорично нарече **„Македонският Фауст“**. Не е лесна за обяснение, преди всичко за днешните млади хора в България и Македония, и съдбата на тази книга с наглед обикновеното, но пределно точно заглавие **„Кръвта вода не става“**. Книга, която не е лишена от идеологически прегрешения, но същевременно е написана с много ерудиция и полемична страст. Книга, която разобличава неверни, арогантни, лъжливи антибългарски и антинаучни конструкции, твърдения, заклинания... Книга, написана с неподправено патриотично чувство, от един, в края на краищата, дълбоко вярващ в комунистическата идея поет и мислител!

„Кръвта вода не става“ е дело на поет, обявен, при това съвсем основателно, за революционер. Поет, който е носител на най-високата държавна награда на Народна република България – Димитровската (1969), който е избран за академик от Българската академия на науките и е удостоен от всемогъщата партия-държава с честта на два пъти да види издадени свои „Избрани произведения“ – през 1975 г. в два тома (с предговор от акад. Пантелей Зарев), а през 1985-а – в четири обемисти и представителни книги голям формат с общ обем над хиляда и петстотин страници. И в крайна сметка написаната от такъв тачен от властта

автор книга не се среща с читателя! Още повече че „Кръвта вода не става“ е написана още през 1971 г. по поръка на самия Тодор Живков, който в интерес на истината имаше относително обективен поглед по т.нар. македонски въпрос.

Книгата е издадена едва през 1981 г. (!) от издателството на БАН. Какво обаче означава „издадена“, след като фактически тя е само отпечатана, без да се появи по книжарниците. Нещо повече, тази книга дори не е пусната сред партийните структури и среди „за служебно ползване“ (имаше през онази епоха и такива исторически изследвания само за специален кръг читатели), а тиражът ѝ е претопен. Пожалените бройки са раздадени на членовете на Политбюро, известно количество е оставено на самия Марковски. И толкова! Както много пъти в историята на България при т.нар. реален социализъм, една книга изведнъж се е оказала неудобна, неподходяща за масовия читател, въобще проблем! Решен в духа на познатите за онази епоха решения, ако си позволим да перифразираме друг израз: **„Няма книга, няма проблем!“** Тиражът е претопен, разбира се, без да се дават особени обяснения. Сигурно и без думи е трябвало да се разбере, че това става в името на „добросъседството“, „социалистическия интернационализъм“ и тем подобни клишета на онази за щастие отминала епоха.

И все пак – защо? Нали приблизително по същото време редица български историци публикуват научни монографии, в които подходът не е по-различен? Пак по онова време в българските вестници излизаха статии, които категорично се противопоставяха на опитите да бъде грабена българската история – като се започне от Светите братя Кирил и Методий и се стигне до кошунствения „превод“ на Вапцаров на „родния“ му „македонски јазик“. Очевидно някой е сметнал, и този някой няма как да не е самият Живков, че истината, дори и казана с могъщия глас на Венко Марковски, може да стои заключена до по-добри времена.

Кой всъщност е Венко Марковски? Съществена част от българската интелигенция през седемдесетте-осемдесетте години на XX в. имаше противоречиво, повече или по-малко резервирано отношение към този български поет. Не мога да не спомена, че силата на неговия талант поначало е признавана от всички. Мнението, че неговото перо притежава мощ, близка до онази на Иван Вазов и на големите епически поети на други народи, се споделя както от корифея на т.нар. социалистически реализъм акад. Пантелей Зарев, така и от творци, които ни най-малко не са близки на Марковски, нито пък са почитатели на поезията му. По силата на всемогъщите по онова време политико-идеологически схеми Венко Марковски влиза в неопределимия по своите параметри и нюанси кръг на „партийните поети“ от рода на Христо Радевски и Георги Джагаров. От друга страна, колкото и да е част от този „кръг“, все пак в известен смисъл Венко Марковски е и извън него! Защото почти няма да го видим в тогавашните школки учебници, много рядко в характерните за онова време „художествени сценарии“ за бележити дати, партийни празници и всевъзможни „културно-масови мероприятия“. Но пък няма селище, в което поетът да не е рецитирал лично своята поезия. Обяснението е просто – най-съкровеният дял от творчеството на иначе щедро признатия поет много често е неудобна тема! Македония, една от най-трагичните теми в българската народна съдба и нашата литература от 1878 г. насам, буди гузни съвести и, което е много по-лошо – слугински рефлексии у българската комунистическа олигархия. Фалшивият демон на „великобългарския национализъм“, изграждан десетилетия наред от същите тези среди, е по-силен от зова на истината.

В годините след 10 ноември 1989 г. с рухването на комунистическите илюзии и кумири Венко Марковски сякаш е на път да бъде забравен. Ако студент филолог се докосне до творбите му, колкото и рядко да става това, то няма да е заради темата „Македония“ или въобще заради силно застъпената при Марковски историческа и ис-

торико-философска тема. Вероятно причината ще бъде класическият стих, сонетните венци и т.н., и то в теми от рода на „Сонетът в българската поезия“ или нещо подобно. Нещо повече, навярно мнозинството от представителите на днешните и бъдещите нови „вълни“ в българската поезия, ако имат някаква представа за поета и творчеството му, тя е обща, повърхностна, едностранчива. В Македония нещата пък са още по-объркани, защото там поетът Марковски е преминал целия път от „Осанна!“ до „Разпни го!“, дамгосван е с тежки думи (и не само с думи!), осъждан на забвение...

Вениамин Миланов Тошев (5 март 1915 – 7 януари 1988), останал в българската литература с псевдонима Венко Марковски, е роден в Скопие в жестокото време на Първата световна война. Както можем да научим от академичния „Речник на българската литература“ (С., 1977, т. II), поетът „произхожда от пролетарско семейство“. Семейството му, независимо от това как ще бъде определено, произлиза от будния стар български град Велес. Големият познавач на македонските българи Коста Църнушанов с право пише за „**железния български дух**“ на фамилията, за по-голямата сестра Параскева (свързана с ВМРО), за контакта на едва дванайсетгодишното момче със скритите по тавани и мазета книги на Вазов, Славейков, Яворов, Кирил Христов... Със сборника на мъчениците на българщината братя Миладинови, а и със самите живи народни песни, които бъдещият поет неуморно събира и записва.

Венко Марковски израства като българско чедо (използвам тази дума, молейки читателя да се освободи от милозливото ѝ на пръв поглед звучене!), независимо от това, че заедно със своите връстници трябва да учи в сръбски училища. И ако използвам може би вече анахроничната дума „чедо“, то е, защото ми се иска да подчертая влиянието именно на семейната среда, рода, махалата – „тайната България“, която в онази зловеща за Македония епоха продължава да съществува и е възможно да съществува единствено по такъв начин. Защото в „Южна Сър-

бия“, както безцеремонно и директно е наречена Македония от сръбските завоеватели, за официалните власти българи категорично няма! Българите, възприемани именно като българи (и като нищо друго!) от всички възможни чужди владетели, пътешественици, кръстоносци, нашественици, мисионери, журналисти, езиковеди, фолклористи, приятели и врагове (и то в продължение на повече от хиляда години!), категорично и безцеремонно са обявени за „сърби“. Не за неопределени „южни славяни“, нито дори за „македонци“, както е съветвал съвсем доскоро „демиургът“ на македонизма Стоян Новакович... Родената „в грях“ насилническа държава Югославия именно по отношение на Македония се представя за „законна“ наследница на митичното за сръбския шовинизъм „Душаново царство“ от средата на XIV в. Онова, което кралска Югославия все пак (или все още...) не може да си позволи спрямо хървати и словенци (да ги превръща в сърби), спрямо македонските българи прилага с чудовишно насилие и кръв, с безпрецедентна по своите мащаби и методи псевдонаучна пропаганда.

В онези зловещи десетилетия окупационните власти на кралска Югославия безпощадно преследват всяка проява на българско самосъзнание в древната българска земя Македония. Личният бунт на младия Венко събужда подозренията на властите и през 1937 г., след като известно време се крие в Белград, той пристига в мечтаната от детството България. Или, както обичат да казват понякога дори и днес по-възрастните хора в Македония, в „Стара България“. Тези хора, които за съжаление с течение на годините си отиват, възприемат своята родна земя като част от България, чувстват я като жива плът от плътта на Майка България. Тук, макар и може би не съвсем на място, ще припомня малко познатия, но показателен факт – известният паметник в центъра на старата българска столица Велико Търново е наречен „Майка България“ именно от войничета от Македония, служещи в местния гарнизон през 1941–1944 г.

Още с идването си в София младият поет е забелязан от македонската българска емиграция, а в любимото ѝ списание „Илюстрация Илинден“ са отпечатани негови стихове – те са написани както на родния му диалект, така и на литературен български език. Отзивите за творбите на Венко Марковски са ласкави, искрени, добронамерени и убедително поощряват неговия несъмнен талант – **„Нова струя в българската поезия“**, **„Великденски дар от родината“** и т.н. Особено високо е отличена творбата „Акорди на вечността. Данте Алигиери“ (сонетен венец). Не някой друг, а Теодор Траянов (може би най-именитият наш поет през трийсетте години на ХХ в.!) отбелязва, че **„сонетният венец на младия Венко Марковски е наистина едно голямо поетическо постижение“**. Този успешен дебют е последван от първата книга на младия поет, „Народни бигори“ (1938), чийто предговор е написан от акад. Стефан Младенов. Нека за момент дадем думата на големия учен – той обръща внимание на обстоятелството, че след цели две десетилетия жестока окупация **„българското открай време Скопие ни дава един поет, който пише еднакво свободно и на своя роден южно-скопско-велешки говор, и на общобългарския литературен език“**.

И някак изведнъж, отново трудно обяснимо за нас, младият българин, надеждата на своите земляци в България, името, посрещнато радушно от българската литературна критика, попада в клопката на македонизма. Както споделя самият Венко Марковски, той сам изпитва върху себе си **„...експеримента как от българин се прави македонец. От Скопие дойдох българин, в София станах македонец...“** Нещо повече, от 1941 г. нататък той сам убеждава стотици, а чрез творчеството си и хиляди македонски българи, че не са българи... Естествено, той заедно с много тогавашни български комунисти бичува „великобългарския империализъм“, „българската буржоазия“ и т.н., и т.н. На такива позиции е Венко Марковски в лагера „Еникьой“, където е изпратен като опасен за сигурността

на държавата комунистически функционер. Войнстващ македонист е и по време на участието си в комунистическата въоръжена съпротива през 1943–1945 г., както и когато се включва в изграждането на новата югославска република Македония. Години по-късно Венко Марковски има доблестта да търси покаяние и да сподели с горчивина:

*От един народ създадохме ний два народа. От език
един направихме езика два.
В името на истината бранехме заблуди. Стар ярем
разбивахме. Ковехме нов хомот.
На България без жал делехме небосвода. Хвърляхме
позор на майка с майчински слова...
(„Предания заветни“, песен втора)*

Катарзисът на завръщането към корените е труден, противоречив, мъчителен. Независимо че в Скопие е имал високо обществено положение, че е можел да има още по-високо в перспектива, творецът започва да излиза от хипнозата на лъжата. Успехът на „черната магия“ на македонизма се е оказал временен. Истинският интелектуалец, пък бил той и комунист (в творчеството си до степен на религиозна екзалтация), дълбоко в себе си не може да приеме бруталния дух, който **„в Повардарие то владей“**. Преследванията, арестите и изтезанията над невинни хора, обвинявани от новата власт, че са „бугараци“ и, разбира се, „фашисти“; насилието над истината за исторически събития, процеси, личности... Просветлението за поета настъпва именно чрез словото, езика, азбуката... Диктатът над майчиния език, над нашите букви от страна на емисарите на Белград, срамните сцени около буквите разпръсват мъглата на измамата. Буквата „ъ“ (ер голям), за която Марковски се бори в комисията, изработваща „македонска азбука“, е отхвърлена от... ЦК на Югославската комунистическа партия! Не от учени, от езиковеди и писатели, а от партийни комисари, които дори не са „македонци“.

Постепенно творецът изпада в изолация, смелите му сатирични стихове срещу новоизлюпените македонски партийни величия му навличат гнева и отмъщението на режима. Верен на комунистическите си разбирания и идеализъм, Марковски не приема разрива на Тито със Сталин, на Югославия със СССР и другите комунистически държави. Сред тях е и България, което за поета без съмнение е извънредно важно! Съден през 1956 г. от своите доскоросни „другари“, поетът е изпратен за пет години в печално известния концлагер „Голи оток“ – зловещо място, което страдалците от времената на Титова Югославия смятат за по-голям ад от хитлеристкия лагер „Дахау“. И това не е преувеличение, защото е било споделено с поета от сърбин, преживял десетина години по-рано ада на „Дахау“. Самият Марковски пише:

*Тази нявгашна земя на чест – сега е стреха на позор
нечуван и невидан геноцид.*

Години по-късно в престижната мемоарна поредица на Колумбийския университет в Ню Йорк са публикувани спомените на Венко Марковски за „Голи оток“ **„Островът на смъртта“**, с което той изненадва неприятно управляващите не само в Македония, но и в България. И все пак, дори и след тези „прегрешения“ пред югославския македонски режим Марковски е можел да възстанови високото си обществено положение. Младен Сърбиновски в споменатата по-горе своя пиеса е пресъздал този момент от биографията на поета в една оригинална сцена – срещата на Марковски с Лазар Колишевски. Със свойственото на своята каста „бащинско“ високомерие партийният ръководител заявява:

...Виж, Марковски, ти си наш човек (...) Партията уважава твоето творчество и всичко, което си направил за Македония, но не може да преглътне... та дори и когато става въпрос за големия Венко (...) Имаш и големи

грехове, и големи заслуги. Защо продължаваш по старому? (...) От теб се иска открита самокритика за цялостното ти поведение и за вредите, които си нанесъл на партията, на Македония и на социализма (...) Придобиваш статут на държавен поет с всичките привилегии: автомобил, шофьор...

(Младен Сърбиновски.
Македонският Фауст. С., Труд, 1997)

Венко Марковски обаче устоява на изкушението, макар че то със сигурност е можело да го превърне в „патриарх“ на македонската литература, още повече че преди лагера (а дори и когато го заклеят като „предател“, „враг“ и т.н.) стиховете му владеят сърцата и умовете на младежта. Както докладва на Колишевски една от героините (Активистката) в същата пиеса, **„не можем да отвикнем младите от неговите песни (...), за тях той се е превърнал в мит“**. Но убедеността на властниците, че поетът сам ще разруши мита за себе си и ще поеме отново в „правилната посока“, удрят на камък. Слава Богу, Венко Марковски успява да намери убежище отново в България, а понататъшният му житейски път, неговите творчески успехи или провали чакат своите изследователи.

*Към висините пътят с тръне е покрит.
Голготата се храни с мъки и ридания.
Ликът на истината е с лъжи обвит.*

Така започва едно стихотворение на Венко Марковски в книгата „Истината е жестока“ (1968).

„Кръвта вода не става“ показва Венко Марковски именно в стихията му на борец за истината. Повод за написването на книгата е излизането на тритомната т.нар. **„История на македонскиот народ“** (Скопие, 1969). Вероятно някой би запитал дали въобще е уместно днес да се издава книга, която е реакция на нещо, излязло от печат преди повече от три десетилетия? Все пак нали вече сме

в ХХI век?! При това т.нар. „Историја на македонскиот народ“ не е шедьовър на историографијата, не е дори никакво интересно, увлекателно, предизвикващо дискусии съчинение. Малко ли примери за подобни спорни книги имаме днес, и то буквално на всяка сергия на софийския площад „Славейков“... Нищо подобно, става дума за един скучноват, бездарно написан, пропит от долнопробна пропаганда обзор с претенции за история. Защото въпросната „Историја“, мъдрувана години наред от мастити академици, посредствени местни научни „величия“, заслужили партийни деятели и бивши партизани, наистина е жалка в своите претенции да открива „историската вистина“, безскрупулно манипулирайки фактите.

За съжаление през изминалите повече от три десетилетия македонската историческа наука, да не говорим пък за официозната пропаганда, не са отишли много далеч от заветната „Историја“ Не че няма изключения, напротив – в Македонија, а и сред македоно-българската емиграция в чужбина все по-ясно се извисяват гласове в защита на истината. Интелектуалци и хора от всякакви възрасти и съсловия мислят и действат в името на общия произход, история и съдба на хората от днешните две държави България и Македонија. И, разбира се, за общото ни бъдеще! Раждащото се в Македонија, както и у нас, гражданско общество се нуждае от много и много неща, но преди всичко от истината, защото нейният лик действително все още **„е с лъжи обвит“**. През последните десетина години бяха правени различни опити за създаване на легално българско движение в Македонија, на дружества за българо-македонско приятелство и т.н., много страсти се разгоряха – нека припомним само трънливия път на сдружението „Радко“. В крайна сметка през пролетта на 2002 г. в Скопие, макар и при пълна медийна изолация, най-накрая бе регистрирано „Сдружение на българите в Македонија“. При всичките възможни пречки (за съжаление не само в Македонија, но и заради безхаберията на софийските бюрократи) все пак от две години в Македонија човек може да си купи водещите бъл-

гарски всекидневници „Труд“ и „24 часа“, както и още няколко седмични вестници и списания (няколко години преди това, макар и в скромни мащаби, това важеше единствено за вече несъществуващия в. „Континент“) – нещо, което по-рано никой не е можел и да си представи... Пак през последните десет години следването в българските университети стана много популярно в Македонија. Естествено, няма езикова и етнопсихологическа бариера, българското висше образование (поне засега...) е на безспорно високо, европейско равнище. Надали това може да бъде обяснено само с „бугарска пропаганда“, ниски такси и тем подобни, както ехидно подмятат отделни журналисти в Скопие. Имал съм и имам студенти от Македонија, които са споделяли и с колегите си от България, и с близките им по съдба българчета от Бесарабия, а и с мен онова, което без съмнение е най-важното – тук, в България, те просто не се чувстват в чужбина! И най-вече заради това тези млади хора не се смущават да декларират, че са от български произход. Друга наистина „жива връзка“ в българо-македонското сближение е приемането на българско гражданство – както казват в Македонија, „държавянство“. Само през 2001 г. близо две хиляди души получили български паспорти, и то понякога при типични чиновнически пречки, неразбиране, изнервящо протакане в сроковете. Хиляди други чакат българските „пасоши“ (паспорти), тъй че тенденцията е ясна. Прав е Венко Марковски, че наистина кръвта вода не става.

Разбира се, би било хубаво „Кръвта вода не става“ да ни припомняше какво се е писало някога, когато политическите идеи, културата, образованието, целият живот край Вардар са били дирижирани от Белград, от кралския режим или от Съюза на югославските комунисти. Когато в Скопие са управлявали щедро платени родоотстъпници, кариеристи или, както го е казал в една поема самият поет, **„македонски постогонци“**. Но въпреки че вече едно десетилетие Република Македонија е независима, книгата на Венко Марковски за съжаление остава актуална. В ма-

кедонските медии, официални документи и изявления, особено в учебниците по история и литература са „на въоръжение“ абсолютно същите псевдоисторически постановки, антибългарски конструкции, нелепи лъжи!

Нека хвърлим поглед към самата книга. Само един поглед, тъй като тя, както всяка книга, преди всичко трябва да бъде прочетена. И най-вече – да бъде препрочитана, особено от онези, които дълго време са живели със заблуди. **„Истината умира, когато за нея се борят нечестни хора“** – пише Марковски, **„...пътят към истината е покрит с колебания (...) други ще стигнат до върха, откъдето ще видят пропастта, към която са вървели.“**

След емоционален и историко-философски осмислен увод Венко Марковски се спира на основните тези, застъпени от авторите на „Историја“-та Първият голям въпрос безспорно е: била ли е някога Македония държавно-етническа или национално обособена общност? Отговаряйки, авторът показва солидна начетеност, познаване на средновековни и модерни извори, летописи, документи. За честния и непредубеден наблюдател, независимо от нация, религия, социално-политически възгледи, симпатия или антипатия към българите и България, винаги е било ясно, че Македония е географска област, в която доминира българско население – такава, каквито са Добруджа, Мизия, Тракия. Разбира се, със своите особености, каквито имат и другите български краища.

Следва друг важен въпрос: имат ли българите от Македония своя собствена история? В тази глава В. Марковски прави обширен преглед на историята на днешна Македония през призмата на общобългарското минало, като в някои случаи изказва своето мнение по частно-научни въпроси. Без да е историк по образование, с този обзор поетът не само показва дълбоко познаване на материята, но и оборва конструкциите на съчинителите на „Историја на македонскиот народ“. Критиката на Марковски е аргументирана и безпощадна. Нейните най-ярки акценти са по

повод на мястото и ролята на Куберовите (пра)българи, същността на „македонските словени“, т.нар. „Самуилова държава“, поп Богомил и неговото учение, ролята на Българската екзархия в Македония, същността и високите цели на Вътрешната македоно-одринска революционна организация, Илинденско-Преображенското въстание (1903), езикът на българите в Македония... Изкушавам се все пак да спомена някои нови проучвания, които не само потвърждават размислите на Марковски, но и разширяват знанията ни. През 1996 г. от издадената в Скопие книга на проф. Иван Микулчич „Средновековни градови и твърдини во Македонија“ стана ясно, че „словените“ се заселват масово във Вардарска Македония едва през IX в. С други думи, когато тук се установява властта на Първото българско царство. Какво излиза? Първо, че ролята на Куберовите българи е много по-значителна, отколкото се предполагаше по-рано; второ, че населяването на днешна Македония от славяно-българския елемент е било възможно благодарение на българската държава! Същата държава, която според скопските капацитети била „завладяла“, едва ли не поробила измислените от нея „македонски словени“. Година по-късно сръбският византолог Сърджан Пириватрич (книгата му „Самуиловата държава“ излезе и в превод на български през 2000 г.) още веднъж убедително показва, че царството на Самуил е българско. Разбира се, С. Пириватрич не е първият (нито последният) сериозен учен, който не е съгласен с несъстоятелните тези на историците от Скопие. Не е даже толкова важно и обстоятелството, че авторът е сърбин, че книгата му е получила одобрението на колегите му от Византоложкия институт при Сръбската академия на науките и изкуствата в Белград – емоцията остава на заден план пред сериозния, обективен анализ на историческите свидетелства. Както виждаме, изводът на Марковски, че българите от Македония имат история, която е неразделна част от общата българска история, не е нито негово, нито българско увлечение. Не е и „политика“, както обичат да казват мно-

зина в Македония, когато се опитват да избягат от разговори за общата ни история. Защото в истината няма никаква „политика“!

Третата глава на книгата, най-голямата по обем, е подмотото „**България е крива, че е жива**“. Това обобщение, направено в духа на народната песенна традиция, синтезира в себе си както анализите и размислите за миналото, така и „личната история“ на човека, интелектуалеца и българина Венко Марковски. Четвъртата глава е посветена на българския език като майчин език на македонските българи, като тук авторът е потърсил съдействие от Института по български език при БАН. Ще си позволя да се спра съвсем накратко върху тези две глави заедно, доколкото те са в своеобразно вътрешно единство. Разказът на автора понякога се прелива от едната в другата глава и това е съвсем разбираемо. Така или иначе, тук е сърцевината на цялата книга, защото Венко Марковски съчетава анализа на факти и документи със спомените си на участник във важни, нерядко на практика непознати за широката публика събития. Това обаче не е поглед на мемоарист в обичайния смисъл на думата, а на човек, който осъзнава логиката на историческите процеси, който знае, че борбата за миналото е и борба за бъдещето. Няма да е пресилено, ако се каже, че тези глави сами по себе си притежават ценното достойнство на **исторически извор**. Това се отнася преди всичко за днешните и бъдещите изследователи на историята на Македония след Втората световна война, на съвременната македонска култура и литература. В България проучванията на тази проблематика се броят на пръсти, в Македония пък почти напълно се базират на личната интерпретация на онези, които в най-голяма степен са служили на Белград. От друга страна, тук Марковски проследява не само проявите и процесите на фалшифицирането на историята на македонските българи, на „зомбирането“ на няколко поколения с лъжливи внушения (същото, което малко по-горе си позволих да нарека „черната магия“ на македонизма), но е и своеобраз-

зен обзор на тайната и явната история на **българофобията** в Сърбия, в кралска и Титова Югославия.

Полемичната страст на автора е разбираема. Не би и могло да бъде иначе, когато става дума за наглите лъжи на хора като Михайло Апостолски или Блаже Конески. Както основателно отбелязва Марковски, именно техните писания са показателни „**за облика на хората в редакцията на така наречената „Историја на македонскиот народ**“

. Бих добавил, и на онези, които продължават да повтарят същите неистини и днес. Изкушавам се да продължа мисълта на Марковски – ако такъв през 1969 (и до 1991 г.) е обликът на „скопските историчари“ и литературни „корифеи“, ако от М. Апостолски, Б. Конески, Б. Митровски, Т. Ристовски, Ст. Антоляк и т.н. надали е можело да се очаква друго поведение, то не е ли крайно време приемниците им на университетски катедри, във вестници, радио и телевизия да скъсат с насилието над истината? Още повече че „на четири очи“ такива колеги нерядко говорят по свършено друг начин. За жалост това важи дори и за църквата в Македония, чиито свещенослужители няма как да не знаят Божията заповед „Не лъжи!“. Днешният македонизъм вече не е „революционен“, а преди всичко е въпрос на удобство, понякога на издигана в култ „непоносимост към истината“, маскирана с общокултурна и европейска фразеология. В крайна сметка обаче дори и така удобният конформизъм би трябвало да не е безграничен...

Разбира се, не навсякъде Венко Марковски е прав, нито пък е безупречен. Наистина, в критиката си към македонистките фалшификации, при излагането на факти, аргументи и научни становища той е безкомпромисен. Не е така обаче, когато стигнем до идеологията. Става дума за онези страници, в които неведнъж авторът говори за БКП, за „вожда и учителя“ на българските комунисти Георги Димитров, за Съветския съюз и т.н., и т.н. Тук ние, хората от други поколения и друго време, трябва да проумеем нещо извънредно важно – ако Венко Марковски е

критичен към себе си, ако честно и безпоощадно признава собствените си заблуди и грехове, то той не е склонен да признае, може би дори не желае да проумее вината на т.нар. световно комунистическо движение и особено на контролния от Сталин Коминтерн.

Венко Марковски така и не приема до края на живота си, че за неговата присъда на „Голи оток“ роля изиграва и криворазбраният „интернационализъм“. Когато поетът предупреждава писмено Георги Димитров за насаждащия се в Македония антибългаризъм, „вождът“ изпраща писмото чрез Сталин до Тито. Погрешната политика на Съветския съюз и ВКП(б) по отношение на т.нар. македонски въпрос се сблъсква с идеалите на комуниста Марковски и резултатът от тази битка не е в полза на поета.

Все пак добрите думи за Тодор Живков са разбираеми – с личната му намеса през 60-те години на Марковски е дадено политическо убежище в България, независимо от нежеланието на тогавашния външен министър Башев. На практика с решението си Живков осигурява възможност на поета да продължи да твори от 1965 до края на живота си (1988). Защото след като се връща в Скопие от „Голи оток“, Венко Марковски няма право да публикува; близките му са преследвани да се откажат от него чрез „Държавен вестник“; всеки, който се изказва по какъвто и да е повод за него, е привикван от тайните служби (печално известната югославска УДБ-а), за да дава обяснения...

На съвременния читател тезата, че е възможно някой да вярва на партията си повече, отколкото на здравия разум, може би звучи непонятно, но спомнете си, че навремето имаше една знаменита, даже знаменателна в абсурдността си идеологема, че Партията (с главно „П“) **„е права, когато съгрешни дори“** (Хр. Радевски). За една категория леви интелектуалци, към която без съмнение принадлежи и Венко Марковски, това е императив. И то сакрален императив, сходен с отношението на религиозните мистици към „посланията свише“... Дори и да не разбираме този тип вяра, дори той да провокира у нас емо-

ционален бунт срещу подобен начин на мислене, в случая трябва да се съобразим с него. Иначе няма да разберем нито Венко Марковски, нито Никола Вапцаров, нито много други, които в своето **живо време** са били **живи хора**. И които, както всички живи хора, грешат.

След идването на Венко Марковски в България той и творчеството му се превръщат в част от глобалната битка между Запада и Изтока и по-специално в отношенията между България и Югославия. Името му се споменава в срещите на най-високо равнище между Тодор Живков, Леоид Брежнев и Йосип Броз Тито.

Венко Марковски, или „Македонският Фауст“. Фауст, който в крайна сметка се е опълчил срещу могъщия Мефистофел на лъжата и е надделял! Защото българската кръв вода не става... Или, както пише в края на книгата си авторът: **„Тази кръв е съвест и история (...) Старият класичен окупатор безмилостно ограбваше България, но кръвта не можеше да ѝ ограби той. Безмилостно опожаряваха България, но кръвта не може да се опожари. Мощта на тази кръв е истината.“**

Доц. д-р Пламен ПАВЛОВ,
преподавател в Историческия факултет
на Великотърновския университет
„Св. св. Кирил и Методий“,
председател на Държавната агенция
за българите в чужбина (1998–2002)

ПРЕДГОВОР

*О, неразумне и юроде!
Поради што се срамши
да се наречеш болгарин...*
Паисий Хилендарски,
Банско – Македонија

Фактите са свидетели на миналото. Съдници са. Техният съд е неподкупен. Те са неми и ни карат да мълчим, изискват уважение. Фактите са ръцете на историята, символът на истината. Те могат да бъдат само фалшифицирани. Ония, които фалшифицират фактите, се наричат фалшификатори на фактите. Историята също може да бъде фалшифицирана. Ония, които фалшифицират историята, се наричат фалшификатори на историята.

През 1969 година в Скопие излезе в три тома една книга. Съчинителите ѝ я нарекоха „Историја на македонскиот народ“. Фалшификацията като явление не е непозната на историята. Фалшификацията обаче от този род историята не познава. Понякога и най-грубите фалшификатори проявяват чувство на срам и отговорност. За съчинителите на тази книга тези човешки качества са непознати. Иска им се да бъдат историци с нова мисия и посланици на някаква неземна *vis maior justitiae*, съвест, която е дошла на земята да осъди неправдата и да възстанови владението на истината, а в действителност някои от тях са специфични духовни недоразумения. Това са гробари, които в късна нощ с фенери и лопати търсят в гроба на Александър Македонски прародината на македонските славяни.

Тези иманяри блуждаят в царството на историята и дирят ковчег с реликви и скрижали на измисленото от тях. Те

себе си надигат срещу себе си, самозаблуждават се, воюват, искат да не са това, което са. Искат да са това, което не са, и всички, които не са като тях, да станат като тях.

Коя е обаче тази сила, която ще сбъдне мечтите им и ще превърне сънищата им в действителност? Въображението ли? Въображението е изкуство. То е сила в изкуството и слабост в историята. Историята не е въображение. Желанието ли? Желанието е пропаганда. То е сила в пропагандата и слабост в историята. Историята не е желание. Предпоставката ли? Предпоставката е теория. Тя е сила в теорията и слабост в историята. Историята не е предпоставка. Без оръжие са. Фалшификациите, които те разменят за истини, не са път към победа. Търсят светлина да възвърнат радостта на очите си. Тази светлина, която може да възвърне радостта на очите им, не е заблуда. Навсякъде присъства край тях. Те не я виждат. Сами са. Самотата е опасна. Пътят е дълъг и мрачен. Светилникът на призрачното им учение догаря. Слъжи не се поддържа огънят му. Лъжите са безумно ято. Безумното ято е къща неразумна. Лъжите са невярна стряха. Невярната стряха е огнище без огън. Неверие погубва верността им.

Отгде да вземат тази сила, която ще възвърне вярата им?

От народа ли? Но народът вежди свива и сърдито глава поклаща. Светкавици гневни избиват из очите му.

От земята ли? Но земята в мъка съхне и неравни теглила влачи. Проклетията страшни излизат от гърдите ѝ.

Или от войската на Самуила? Но тази войска е плът от плътта и кръв от кръвта на Куберовите прабългари.

През 1018 година в Охрид залезе славата на третата българска столица.

Но Охрид беше законен наследник на Преслав, тъй както Преслав беше законен наследник на Плиска.

Самуил беше законен наследник на Симеона и Петра, тъй както Симеон беше законен наследник на Аспаруха и Крума.

Три престолнини с нееднаква орисия. Три престолнини с нееднаква слава. Но и под трите царски наметала биеха сърцата на България и неразделно с тях в тяхната плът и кръв тържествуваха Аспаруховите и Куберовите прабългари.

Къде да намерят тази сила?

В кладата на българския богомилец Василий ли? Но и тази клата е плът от плътта и кръв от кръвта на Куберовите прабългари. Пет столетия преди Джордано Бруно, през 1111 година, в Цариград на клата жив изгоря богомилският ересиарх Василий. Обгърнат от пламъци, българинът отправяше слова към съвестта на света: „За истината съм готов да посрещна хиляди по-страшни смърти на хиляди по-страшни клади.“

Еничарите като кастова категория отдавна са мъртви. Еничарите обаче от категорията на съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ са живи и са по-еничари и от най-еничарите на Османската империя. Те всичко светло, свято, скъпо, родно, българско у българина безмилостно убиват и ограбват.

Ни жестокият византиец Василий II, наречен от историята с прозвището Българоубиец, не е бил така жесток, когато е ослепявал с огнени монети рожбите на Самуила, ни Алексий Комнин е бил така жесток, когато жив е изгорил българския богомил Василий, ни султанът е бил така жесток, когато е обесил Апостола на свободата и в кърви е потушавал Априлското, Кресненско-Разложкото и Илинденско-Преображенското въстание. Ни разпятия, ни голгоги, ни войни, ни робии, ни ятагани, ни щикове в гърба не са били така жестоки, както фалшификаторите от категорията на съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“.

Тежка битка са подхванали. На антибългарска почва история да съворят. Фанатизмът е болест на неразвита възраст. Възрастта е време. Времето е цял и разстояние. Някои от тези фанатици времето ще излекува. Някои от тях с възрастта си ще наберат разстоянието, което ще им

покаже нещата такива, каквито са. Аз вярвам, че някои от тях ще се върнат към истината за себе си.

Пътят към истината е покрит с колебания. Из тоя път слабите стават силни. Силните – слаби. Едни като листи ще покапят из тоя път, други ще стигнат до върха, откъдето ще видят пропастта, към която са вървели. На този връх душите им ще се сгреят, очите им ще прогледнат, съвестта им ще оздравее. На този връх е истината за България. С живи хора истината се ражда. С верни хора истината расте. Истината умира, когато за нея се борят нечестни хора.

ГЛАВА ПЪРВА

*Народ, който не уважава
себе си, не е за уважение!*

Дали Македония някога е била държавно-етническа или национално обособена общност? Дали Македония е географска област, каквито са Тракия, Мизия, Добруджа и други области на България? И какви са по националност славяните в Македония?

„Най-старите жители на днешната българска земя принадлежали – пише световноизвестният историк К. Иречек – към *трако-илирското семейство* и се разделяли на две племена: източно и западно, тракийско и илирско. Към източното племе принадлежали *траките*, а също тъй може би *македонците*, които най-вероятно, подобно на днешните албански пришълци в Елада, твърде рано изпаднали под гръцко влияние; няма да сгрешим, ако предположим, че и *пелазгите* били техни съплеменници.“ [1]

Славянските племена, които се настанили в Мизия, Тракия и Македония, според световноизвестния историк Л. Нидерле принадлежат към източната група на южните славяни и образуват българския народ. За славяните от Македония Л. Нидерле пише: „Почти всички тези славяни попаднали бързо под властта на българите и се обединили с тях не само в политическо, но и в етническо отношение. Те приели името българи и заедно с него съзнанието за определена общност.“ [2]

„...След двестегодишен и нещо задружен живот – пише големият историк академик Йордан Иванов – станала физическа и духовна асимилация на двете племена (прабългарите и славяните – б. а.) и се родил нов народ „бълга-

ри“ със славянски език. Малобройният сравнително турански елемент тъй се стопил в славянското мнозинство, че не останали никакви осезателни останки от прабългарския език. И от всички народи, чиито съдбини някога са били свързани с Балканите и които са засядали в Мизия, Тракия и Македония, като келти, римляни, хуни, славяни, прабългари, авари, византийци, турци, само един от тях, българският, можа като най-жизнен да оцелее на същата земя през течение на вековете. И ако народността се определя като съзнание за единство, единство, проявено в езика, потеклото, обичаите и общите стремежи на един народ, българският народ има всички тия качества: нещо повече, този народ заема едно цяло, непръснато ядро на Балканите; той е имал една история, едни радости и патила, една обща религия, една книжнина – особености, каквито липсват на повечето от другите съседни народности.“ [3]

Две становища воюват в етнографската летопис на Македония: едното е научно, другото е ненаучно. Научното се обосновава върху необорими, автентични факти. Ненаучното – върху понятия, които се менят в зависимост от развитието на политическите претенции. За да изключим всяко подозрение в преднамереност или необективност, нека оставим застъпниците на тези становища сами да говорят.

Чувствителният грък, по род от Евбея, бивш дякон в „Света София“ цариградска, архиепископ Теофилакт Охридски, в писмо до Анема се оплаква: „Като казваш, че си станал съвсем варварин посред българите, ти, предрагий, ми казваш това, което аз сънувам. Защото разсъди, колко съм пил аз от чашата на простацината, като се намирам толкова години далеч от страните на мъдростта, и колко съм се опил с амюзия – незачитането на музите... И тъй, понеже ние живеем от дълго време в земята на българите, простацината ни стана близка другарка и съжителка...“ [4] Царигражданинът по възпитание Теофилакт в писмо до великия доместик изказва мъката си: „...робувам не на царица, чиста и хубава и изобщо на златна

Афродита, но на роби, варвари, нечисти, вонещи на кожа...“ [5] На връщане в Охрид архипастирът Теофилакт пише на императрица Мария: „И тъй, слизам при българите, истински царогражданин, по чудо българин, от когото мирише на гнилоч, както те миришат на кожа.“ [6]

По заповед на българския княз Борис през IX век в Брегалница бил съграден нов храм и там били пренесени мощи на светци от Струмица. За пренасянето на тия мощи охридският архиепископ Теофилакт в своето съчинение „Страдание на Тивериополските мъченици“ между другото казва: „И тъй, като дигнали [мощите на мъчениците] с велико славословие, осветление, благоухание и песнопения, тръгнаха за Брегалница... пристигат в Брегалница и... поставили ония божествени ковчези на дясната страна на храма... Определен бил за тоя божествен храм особен клир, обучен на български език в божествените служби, който постоянно да служи в него и да извършва свещените песнопения...“ [7]

Определено ясна е историческата истина в съобщенията на Теофилакт.

За същото произшествие обаче, позовавайки се дори и на самото житие за Тивериополските мъченици на Теофилакт, фалшификаторите на фактите в „Историја на македонскиот народ“ твърдят, че „Уште во почетокот од наложувањето на бугарската власт, Македонските Словени давале отпор. Тоа го кажува и Теофилакт во Житието на Тивериополските маченици, кога истакнува дека населението од струмичката област уште во времето на владеењето на Борис било склоно кон „дрскост и бунт“, поради што Борис морал да биде доста „кроток и благ“. И по-нататък: „Наспоредно со световната власт, бугарските владетели настојувале да ја уредат и црквната управа во потчинената Македонија. Преку отварањето на голем број цркви и поставувањето на добро обучен клир во нив, бугарската централна власт настојувала да ја ангажира и црквата во зацврстувањето на бугарското господство во Македонија.“ [8]

Докато за Теофилакт терминът „македонски словени“ за жителите в Македония е въобще неизвестен, защото по негово мнение в Македония живеят българи и естествено е клирът да се обучава на български език, понеже гръцкият език е непонятен на населението в тази част на България, съчинителите на „Историја на македонскиот народ“, използвайки факта, „дека населението од струмичката област уште во времето на владеењето на Борис било склоно кон „дрскост и бунт“, преврќаат българите в „македонски словени“. Обаче не соопшават тој „добро обучен клир“ на кој език е бил обучен. А за Теофилакт тој език е български.

В една грамота, дадена през 1347 г. на Хилендарскиот манастир од Душана, србскиот владетел се подписва: „Стефанъ въ Христа Бога благовѣрны царъ и самодръжць Србъ љемь и Грькомъ и Българомъ.“ [9]

В друга грамота, издадена в Мелник през 1350 г., србскиот владетел Душан се титулува като цар... „Сего ради азъ благовѣрнии и о Христѣ царъ Стефанъ Србъ љемь и Грькомъ и Българомъ...“ [10]

Фалшификацијата, извршена върху историческата правда, е още по-неубедителна.

Съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ ето как соопшават за тоа крупно събитие: „Српскиот владетел Душан, држејќи под своја власт голем дел од западните провинции на византијското царство, се прогласил во 1345 година за цар на Србите и Грците. Набргу потоа српската архиепископија била возвишена во ранг на патријаршија. Јоаникие, првиот српски патријарх, во присуство на трновскиот патријарх, охридскиот архиепископ, како и претставници на светогорските манастири, го крунисал Душана за цар, во Скопје на 16.IV.1346 година. Покрај тоа, и други важни политички акти на српското царство биле врзани за македонската територија, меѓу кои и донесувањето на Законикот, во Скопје во 1349 г., кој бил подоцна дополнет, веројатно во Сер.“ [11]

Отбелязвајќи тој важен момент од србската историја обаче, те представят нештата од оноа време во невярна светлина и по тој начин повдигат оправдано съмнение у историците за доостоверноста на тјхната тритомна книга. Во грамотите србскиот владетел Душан се титулува и подписва „цар на србите и грците и българите“; тој знаел, че во завладјаната од него Македония живеят българи, а не македонци, затоа се титулува и подписва „цар на србите и грците и българите“, а не „цар на србите и грците и македонците“.

Съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ и тук, при отбелязването на една од највисшите изјави на србското царско владичество, прибягват не към фактите, а към желанијата. Но за да не бџдат обвинени во непознавање на материята, която третират, те казват само, че „српскиот владетел Душан, држејќи под своја власт голем дел од западните провинции на византијското царство, се прогласил во 1345 година за цар на Србите и Грците“, което пџк значи, прво, че „србскиот владетел, който се коронясал за цар во Скопие на 16.IV.1346 г. и който во грамотите од 1347 и 1350 г. се титулува и подписва „цар Србъ љемь и Грькомъ и Българомъ“, не е бил действително цар и на българите, както говорят грамотите, а е бил само „цар на србите и грците“, както тврџдат съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“; и, второ, когато вече соопшават во подробности, че „Јоаникие, првиот српски патријарх, во присуство на трновскиот патријарх, охридскиот архиепископ, како и претставници на светогорските манастири, го крунисал Душана за цар, во Скопје на 16.IV.1346 година“, поне да посочат на кои народи се е коронясал за цар србскиот владетел.

Противоречивото поведение на неспокойната съвест не може да бџде незабелязано.

Во борбата истината набира вяра.

Докато авторџт на „Веда Словена“ Стефан И. Веркович вярва, че славяните са прастари жители на Балкан-

ския полуостров и воюва за българите в Македония, то Милош Милоевич не иска даже и да допусне, че сърбите не са прастари жители на Индия, Африка, Мала Азия, и прекръства цяла Македония в „Стара Сърбия“. Белградският професор Йован Цвиич обаче, като географски и етнографски авторитет, иска да хвърли научна светлина по този въпрос. В книгата си „Проматрања о етнографији македонских словена“ от 1906 г. той признава, че „македонските славяни обикновено се наричат „българи“, но за да не бъде погрешно разбран, бърза да поясни, че името „българин“ се разбирало като „прост човек“. В етнографската си карта на Балканите от 1913 г. същият този професор отбелязва българите в Югоизточна Македония, като ги кръщава с ново име „славяни“, а населението на Северна Македония, в тъй наречената „спорна зона“, показва с еднакъв цвят с цвета, с който отбелязва сърбите. В географската си карта от 1918 г. сръбският географ е още по-настъпателен в претенциите. Археологът Никола Вулич по някакви исторически стъпки на сръбски крале и царе, намерени нейде в пясъка край Вардара, прави откритие в археологията и авторитетно предлага Македония вече да не се нарича „Южна Сърбия“, а само „Сърбия“.

А сръбският министър К. Стоянович бърза да поясни думата „българин“ и дълбокоучено заявява, че „с това име (българин – б. а.) не се означавала българска народност, а само простота, защото това название иде от латинската дума vulgaris – прост човек, селяк, земеделец, докато пък за национално определение се употребява монголската дума „болгарин“, която не е позната в Македония“. Обаче непонятни са причините, поради които министър К. Стоянович, като верен тълкувател на чуждите думи, не се е спрял върху етимологическото значение и на думата servi – роби, и не е предложил на италианското списание „Nuova antologia“ България да се прекръсти в Простотия, а Сърбия – в Робия, понеже думата „българин“ не означавала народност, а само простота, а Сърбия, понеже иде от servi, което значи роби.

O, sancta simplicitas!

Съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“, от една страна, отричат факта, че сръбският владетел Душан е бил цар и „българомъ“. Сръбският министър К. Стоянович, от друга страна, с тълкуването си на „монголската дума „болгарин“ се стреми да убеди историята, че сръбският владетел Душан не е бил цар Сръб’лемъ и Гръкомъ и Българомъ“, а е бил „цар Сербомъ и Гръкомъ и Монголамъ“.

Няма да спорим с убеждението на убедения К. Стоянович дали „монголската дума „болгарин“ е позната, или не е позната в Македония. Ще е от полза за всички, които желаят да се доберат до истината по този въпрос, ако не са чули, да чуят мнението на двама български просветители от Македония.

Хаджи Яким Даскала Кърчовски в поевстта си: „**Ī »āh-ñōū ð°āè ñōð°ōī āāw ħ āōīð°āw ī ðēø¹ñōā;# Ōð;ñō»āā**“, отпечатана в град Бунин, 1814 г., казва, че книгата му е написана на „**ī ðīñōhñō;ħ ꝥꝥēū Āīēā°ðñē;ħ**“. Кирил Пейчинович в книгата си „Огледало“, излязла в 1816 г. в Бунин, пише, че е написана „**ī ðāī ðīñōhñō;øēī ū è í ā ēī èæī ūī ū ꝥꝥēī ū Āīēāðñēēī ū**“. През 1840 г. излиза още една книга на Кирил Пейчинович под заглавие: „**Ī yðhø¹í;ā āðhøí ūī ū**“. Тя е отпечатана в Солун в първата българска печатница, открита през 1838 г. от архимандрит Хаджи Теодосий Синаитски, българин от Дойран. Той е написал предговора към книгата, в който между другото четем за Кирила Пейчинович, за изворите, които е превел и стъкмил за книгата си „**Ī yðhø¹í;ā āðhøí ūī ū**“: **ī ðēāāā¹ āè ñī ðīēēīā°ōī;ā í ā ī ðīñōè #ꝥꝥēū āīēāāðñē;ħ āīēī;# Ī vññ;è Ñē»īñē;ħ è Ō¹ōīāñē;ħ āā # ÷āōāōū è ī ð»ñō;þ í °ðīāū...**“ [12].

И турският историк и географ Мустафа бен Абдулах Хаджи Калфа, един от най-известните турски учени на XVII в., в географското си съчинение, познато на науката само в немския превод на Хамер, казва следното за българското население в Македония:

„**Кюстендил**... Този град е бил някогаш столица на българите...“

„**Хорпища** (Х р у п и щ а), на брега на Костурското езеро, 2 часа далече от Костур. Наблизо се намират К е с р ъ е (Костур), Б и л и щ а (Биглища), Н а с л и д ж (Населич, Населица). Жителите са българи.“

„**Билища** (Б и л и с т а, Биглища) е кадилък, 12 деня от Цариград. Наоколо се намират: К е с р ъ е (Костур), Г о р и д ж е (Корча), П р е с е п е (Преспа), Х о р п и щ а (Хрупища). Жителите са българи и арнаути.“

„**Толи манастир** (Б е т о г л и я, Битоля), между Ф л о р и н а (Лерин), П и р л и п а (Прилеп), П е р е с п е (Преспа) и О х р и [д]. От Цариград тук се дохожда през Солун, Вардар и Воден се дохожда дотук за 15 дни. Жителите са българи.“

„**Охри** (О х р и д), югозападно от У с к у б (Скопие), 16 деня път от Цариград, на източната страна на едно езеро. Границите са: П е р е с п е (Преспа), И с т а р д а (Старово), Ф и р д ж о в а (Кичево); жителите са българи.“ [13]

И турският писател от XVII век Евлия Челеби в том V на своето прочуто съчинение „Сейахатнаме“ при пътуването си за София, като съобщава за северномакедонските градове и области, спирайки се в Кюстендилското село Друган, казва: „Като станахме оттука на изток и вървахме един ден път, пристигнахме в село Друган, то има двесте къщи и е българско село.“

Пътувайки от Кратово за Крива Паланка, Евлия Челеби минал през кумановското село Нагоричино и се спрял в с. Мурад. За това ето какво бележи: „Оттука, като станахме и вървахме на изток, минахме през Наг о р и ч и (но), което е б ъ л г а р с к о с е л о, и се спряхме да променим коне в с. Мурад. Това село е б ъ л г а р с к о.“

Пътувайки от Велес за Прилеп, Евлия Челеби се спрял в с. Извор (Велешко), за което бележи следното: „След като вървахме час и половина на юг, пристигнахме в селото Извор. То е разположено край река и в полите на един хълм, има сто къщи и е българско село.“ [14]

И турският историк Ходжа Сеадедин, един от най-ав-

торитетните турски историци на XVII век, в своята известна „Корона на историите“, като съобщава за похода на турците в Македония през 1371 г., недвусмислено казва, че „...кюстендилският владетел, познат с името Константин (става дума за деспот Константин Драгаш, по това време владетел на Североизточна Македония със столица Велбъжд (Кюстендил) – б. а.) и прочут с владението на обширни земи и спахии, беше върховен властник в б ъ л г а р с к а т а област и притежаваше земите, в които се намират рудниците Тала и Накра...“ [15]

Юрий Иванович Венелин, видният украински историк и славяновед, в съчинението си „Древніе и нынѣшніе Болгаре“ пише за областите, в които живеят българи, следното:

„Нынѣ, по върнымъ известіямъ, если разобрать народонаселеніе каждой Турецкой области порознь, выдеть слѣдующее положительное свѣдѣніе:

Населеніе Болгаріи составляютъ:

- а) Главное Болгаре.
- в) Частное Турки, Волохи, Греки.

Населеніе Румеліи составляютъ:

- а) Главное Болгаре.
- в) Частное Турки, Греки и пр.

Населеніе Македоніи составляютъ:

- а) Коренное Болгаре.
- в) Частное Турки, Греки.

Населеніе Албаніи составляютъ:

- а) Главное Скипатары (Албанци, Арнаути).
- в) Частное Болгаре.

Населеніе Эссаліи составляютъ:

Волохи, Болгаре, Турки, Греки.“ [16]

В съчинението си „О характерѣ народныхъ пѣсень у славянъ задунайскихъ“ Ю. И. Венелин казва за Македония, че е населена навсякъде с българи: „...Болгаре изъ Македоніи, которую они всплошь населяют.“ В същото съчинение той пише, че българите и сърбите са разпределени по области по следния ред: „*Болгаре* по Болгаріи,

Бесарабиі, Румиліи или Оракии и Македоніи... *Сърбы* по Сербіи, Босніи, Герцеговинѣ, Черногоры и Далмаціи.“ [17]

През 1840 г. в Париж френският геолог Ами Буе публикува четиритомна книга под заглавие „Европейска Турция“. За първи път Европейска Турция е обективно, научно и обстойно проучена, и то на самото място. Когато говори за Македония, видният учен означава оная част от Балканския полуостров, която от повечето изследователи се определя като област, включена между Шар и Рила на север, линията от Шар до Грамос на запад, Бистрица и Бяло море на юг. Места на изток. Проходът на Качаник в Шар планина е наречена „врата на Македония“ (porte de la Macédoine). „Българите, казва Ами Буе, населяват България, Долна Мизия и по-голямата част на Горна Мизия, те съставят при това главната ядка на населението в Македония с изключение на най-крайната югоизточна част от Костур до и по Бистрица. Планините между водоразделите на Лерин и Костур, между Кайлари и Сятища, между Острово и Бер и между Воден и Негуш служат за южен предел на земите, дето се говори само български, и за северен предел на земите, дето селяните говорят гръцки. Българи се намират още пръснати или събрани в села из Тракия, дори до Текир-даг (Родосто), а също дори и в Югоизточна Сърбия.“ [18] Сърби, според Ами Буе, живеят в Княжество Сърбия, в Босна, Херцеговина, Черна гора и в една част от пашалъците Прищина, Печ (Ипек) и Призрен. В тази своя четиритомна книга Ами Буе изрично казва, че южният склон на Шар е населен с българи, и дава за пример Тетово, като посочва, че населението на тоя град е българско, смесено с албанско.

Ами Буе е известен и с етнографската карта на Балканския полуостров, която е обнародвана в 1847 г. и очертава вярно границите на Македония. [19]

През 1842 г. излезе „Slovanský národopis“ на П. Й. Шафарик, първия славянски етнограф и славист на времето си. В „Slovanský národopis“, в това специално съчинение по славянска етнография, за първи път е посочена

по-точно границата между сръбското и българското племе. Тая граница подробно се показва, а още по-ярко тя личи в приложената към съчинението етнографска карта, озаглавена „Slovaský zemèvid“. [20]

В третото издание на книгата на сръбския писател Дим. Давидович, озаглавена „Исторія народа сръбскогѣ“, се посочват всички земи, в които тогава са живели сърби – самостоятелно или смесено с други народности. Давидович казва: „Землѣ у коима Срблѣи сада пребиваю, есу ове: 1. Сербія: изме•у рѣке Дрине, Саве, Дунава и Тимока... Сербіянци. 2. Босна... Жители... Бошняци. 3. Ерцеговина... Жители... Ерцеговци. 4. Црна Гора... Жители – Црногорци. 5. Рагуза... Жители – Дубровничани. 6. Бока Которска... Жители – Бокелѣи. 7. Далмація... Жители – Далматинци. 8. Иллирія: изме•у рѣке Купе и Драве... Жители – Срблѣи. 9. Рватска... Жители – Рвати – Рва•ани. 10. Славония и Срем... Жители – Славонци – Сремци. 11. Бачка... Жители – Бачвани. 12. Банат... Жители – Бана•ани. 13. Подунавлѣ у средной Ма•арской...“ [21] Книгата е печатана през 1848 г. в Белград, в книгопечатницата на Княжество Сърбия. Към нея е прибавена етнографска карта под заглавие „Землѣ, у коима пребиваю Срблѣи“. Призрен и Косово са поставени извън сръбската граница, а като български градове са посочени Ниш, Враня, Скопие, Велес и др.

Рядка е и твърде интересна етнографската карта, излязла през 1853 г. също в Белград на сръбски език под наслов: „Србія и землѣ, у коима се сръбскіи говори са неким частима подграничнии земалѣ, управлѣно и на цынкусу резано от проф. К. Дежардена. У Београду, 1853.“ [22] Според тази етнографска карта на проф. К. Дежарден цяла Македония е включена в българската говорна област. Говорната гранична линия върви от Призрен до устието на Тимок, като оставя Скопие, Гилане, Враня, Лесковац, Пирот (Шаркѣой), Мустафа паша-паланка в българската част.

Двама сръбски студенти, Янкович и Груич, единият в Париж, другият в Берлин, с цел да запознаят европейския

свят с южните славяни, главно със сърбите, издават през 1853 г. в Париж на френски език книга под заглавие „Slaves du sud“. В книгата се изреждат всички краища, където по това време живеели сърби: 1. Войводина (Банат, Срем и Бачка). 2. Славония. 3. Далмация. 4. Истрия. 5. Рагуза (Дубровник). 6. Бока Которска. 7. Черна гора. 8. Метохия (или както я наричат „Ancienne Serbie“). 9. Босна. 10. Херцеговина. 11. Сърбия (тогава княжество). [22] Авторите на „Slaves du sud“ изобщо не са смятали Македония за област, населена със сърби, а под името Стара Сърбия (Ancienne Serbie) са разбирали покрайнината Метохия, на север от Шар планина.

Същото твърди и сръбският историк Дан. Медакович. Медакович казва: „От няколко години, именно, откакто се създаде Княжество Сърбия и доби политическо име и свои определени граници, често се слуша за ония сръбски места, които някога са били сърце на държавата и на целия сръбски народ, да се наричат Стара Сърбия.“ [24]

Гръцкият историк и географ П. Аравантинос привлича вниманието на науката със своето двутомно историко-географско съчинение, излязло през 1856–1857 г. в Атина. Книгата е ценна със сведенията си за историческата топонимия в югозападния дял на Балканския полуостров. Аравантинос между другото, изреждайки градовете в Македония, споменава и народността на населението им. Например:

„Пелагония – стар град и област на Македония... В Пелагония е разположен новият град Битоля, наречен още и Монастир, населен от 20 000 души... Неговите християнски жители говорят главно български език.“

„Струмица – град, който лежи в пределите на Македония, между Радовиш и Вардар, наричан някога Тивериопол, сега с население 3000 души от български род...“

„Тиквеш. Град и епархия в Македония... Градът и епархията са населени с българи...“

„Прилеп, или обикновено наричан Перлепе, е град в Македония, често пъти се споменава във византийската

история. Сега неговото население се състои от 1200 домакинства, мохамедански и християнски, последните са от български род и една част влашки.“

„Негуш. Нов град в Македония с население 2000 християнски домакинства от български род.“

„Кюстендил – област в Македония и град с население от български род.“ [25]

По-нататък в една таблица на окръзите, окръжните градове и църковното ведомство при означение на народността на населението в Македония българи намираме в Битолско, Прилепско, Велешко, Тиквешко, Леринско, Серфидженско, Преспанско, Охридско.

Вук Ст. Караджич, великият реформатор на сръбския език и правопис, в писмо от Виена на 28 март 1859 г. до Найден Геров, изпращайки приложение с имената на много области, градове и реки на България, се обръща с една голяма молба: „1) Ако знаете или разберете кое от тези имена се нарича другояче от народа, да го поправите. 2) Да ми изброите броя на къщите по тези места и да укажете колко са турски, колко български, гръцки или цинцарски и колко джамии имат турците и колко църкви, попове, училища и учители имат християните...“

Български градове:

Видин, Арчар, Лом, Дреновец, Милковец, Чипровец, Пирот, Берковица, Ниш, Рахово, Враца, Сопот, Никопол, Свищов, Плевен, Ловеч, Севлиево, Русе, Търново, Осман Пазар, Тутракан, Силистра, Разград, Джумая, Шумен, Рахово, Кючук Кайнарджа, Кюстенджа, Мангалия, Пазарджик, Балчик, Провадия, Варна, Враня, Качаник, Куманово, Скопие, София, Дупница, Кратово, Етрополе, Златица, Самоков, Татар Пазарджик, Габрово, Калофер, Пловдив, Казанлък, Клисурса, Ямбол, Сливен, Загора, Котел, Карнобат, Айтос, Месемврия, Бургас, Щип, Велес, Кавадарци, Прилеп, Радовиш, Струмица, Петрич, Долян, Дойран, Неврокоп, Мелник, Сушица, Станимака, Узунджово, Исакача, Мачин, Тулча, Бабадаг, Хърсово, Кузлуджа, Джумая,

Тиквеш, Тетевен, Дряново, Радомир, Камено поле, Белоградчик, Ихтиман, Нови хан, Трън, Бела Паланка, Джебазар, Чирпан, Созопол, Ениджели, Анхиало.

Български реки:

Лом, Огоста, Искър, Вит, Росица, Дриста, Табан, Оз, Девня, Камчик, Ситница, Летница, Вардар, Струма, Стрема, Марица, Тунджа, Църна река, Брегалница, Места, Тека, Струмица.“ [26]

През 1860 г. в Белград излезе бележитата книга на Стефан И. Веркович „Народне песме македонски бугара“. „Пътувайки – казва Стефан Веркович в предговора си – в разстояние на повече от девет години из Македония и съседните области на Европейска Турция, за да проучвам както нашите народни славянски старини, така и различните антични паметници, имах възможност покрай тази главна задача да изготвя една сбирка на български народни песни, която сега предоставям на общественото внимание и особено на българските и останалите славянски любители на нашето народно творчество и книжнина.“

„Тъй като вече девет години живея и пътувам из тези краища, аз имах възможността добре да ги опозная заедно с техните жители и понеже съм уверен, че моите славянски читатели особено ще се радват да узнаят нещо повече за тези свои далечни братя и за земята, в която живеят, тук накратко ще посоча границите на онази част от Македония, която обитават тези български славяни.“

От особена важност са наблюденията на Веркович, че в тази част на Македония и Тракия „живеят размесено четири различни народности: славянска, македоно-влашка или цинцарска, гръцка и османска. Обаче славяните са най-многобройни от всички останали, след тях идват цинцарите. Гърците и турците са малко на брой. По всички по-големи населени места има евреи, но най-много в Солун.“

Изключително значение за нашия въпрос има обосно-

ванието на Веркович, защо тези песни е нарекъл български, а не славянски. Цитираме тази част от предговора:

„Ясно доказателство, че македонските българи, на които принадлежат тези песни, преди са се наричали славяни, намираме в книгите на светите славянски апостоли Кирил и Методий и на техните ученици, които казват, че са превели светото Евангелие на славянски език, и едва по-късно са приели името на своите завоеватели българи, което е по-скоро политическо и държавно, отколкото народно. Аз обаче нарекох тези песни български, а не славянски, защото, ако днес попитате някой македонски славянин какъв е, веднага ще ви отговори: аз съм българин [болгарин], и езика си наричат български [болгарски], въпреки че всички шо-годе грамотни люде наричат себе си славянобългари [словяноболгари].“ [27]

Останало е едно писмо от Стефан И. Веркович. Писмото е писано от Загреб на 17 март 1878 г., адресирано до славянския деец и професор в Петроград Владимир Иванович Ламански. От писмото личи загрижеността и тревогата на Веркович за българските етнографски граници в Македония и Западна България. Ето две извадки от него:

„...Аз не зная – пише Ст. И. Веркович – кога ще бъде там, но тъй като сега се решава съдбата на Балканския полуостров, то смятам за уместно да Ви изпратя копие от писмото, което писах на 6/18 декември миналата година, само за да обърнете внимание на истинската граница между българи и сърби не само в етнографско, но и в географско отношение, като предварително казвам, че тук Русия за славяните е като майка за децата си.

Както добрите родители не предпочитат едното си дете пред другото, така мисля, че ще постъпи нашата мила майка Русия при определяне българо-сръбската граница. Както личи от вестниците, сърбите предявяват съвсем безсъвестни претенции при разглеждане на своите граници, основавайки правата си на някакви фантастични и баснословни исторически предания, защото те не трябва

да постъпват въз основа на миналото, а на сегашното, т. е. да поставят естествените граници на всяко племе там, където свършва езикът му...

Моята политическа вяра – продължава Ст. И. Веркович – почива на следната теория – „по неволя всеки е приятел на близкия си“ и „всяка животинка скърби за своята мъка“. Този пример бляскаво се потвърждава от това, че Русия няма приятели между чуждоплеменните, следователно тя може да има здрав съюз само с едноплеменните ѝ славяни; но те са още робни и не са свободни и затова от тях не може да се очаква полза преди тяхното освобождение и укрепване. Начало на това сега се поставя в Турция. Съдбата на Русия я е определила да бъде глава и майка на славянските племена и в общославянски интерес. При определяне на границите трябва да се постъпи така, както обикновено постъпва с децата си добрата майка, т. е. да не се дава ухо на внушенията на егоистичните сърби, но границите трябва да се определят по справедливост, където се чува сръбски език, нека бъдат сръбски, а където български – български...“ [28]

Още по-ясно и по-основно представя Стефан И. Веркович границите в Македония в предговора към книгата си „Топографическо-етнографическiй очеркъ Македонiи“. Ето какво казва той: „Заселвайки се в наименуваната страна (Македония – б. а.) заради археологически изследвания, чрез непрекъснати пътувания аз се запознах с езика и обичаите на жителите на македонските села и веднага се убедих, че Македония далеч не принадлежи на гърците, а е населена предимно със славяни, които живеят размесено с турци, гърци и куцовласи. Всички македонски славяни, които са мнозинство от населението, наричат себе си единствено „българи“. Броят им надминава няколко пъти всяка от другите народности, които населяват Македония, но и всички останали, взети заедно. Ето защо аз посветих особено старание на изучаването на бита именно на българите.“

„След като очертахме границите между българските и гръцки[те] племена на юг от Македония, нека се обърнем

към северната етнографска граница на българското племе, където то се преплита със сърбите. От този пункт, от който започва планинската верига, отделяща Призренския санджак от Шкодринския, граница между българското и сръбското племе съставляват високите планини на Шар (по български и сръбски „Шар планина“), които се простират до Качаник, където се съединяват с така наречената „Скопска Черна гора“. Всички села по двата склона на планината Шар са населени изключително с българи, дори и в най-старата столица на бившото сръбско царство, в Призрен, населението по произход не е сръбско, а българско и куцовлашко. От Качаник до реката Морава граница е гореспоменатата Черна гора. Граница между българите и сърбите, които живеят на Косовската равнина, е реката Морава. Цялото пространство между Скопска Черна гора и бившото сръбско княжество от река Морава до Дунава е населено изключително само с българи, говоримият език на които е еднакъв с езика на македонските и тракийските българи.“ [29]

Цялостно ясен и политически определен е Стефан И. Веркович, обаче в очите на съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ историческата заслуга на Ст. И. Веркович мълком е отмината и е представена само едната страна от дейността му в Македония. Те пишат: „...кога во есента на 1861 година почнале да се водат преговори во Цариград поме•у српската и грчката влада (правителство – б. а.), односно поме•у Илија Гарашанин, како претставник на српската влада, и Рениери, како претставник на грчката влада, овој последниов барал да ѝ се отстапи на Грција, покрај Цариград, уште и цела Тракија и Македонија. Гарашанин ја одбил категорички оваа „неразумна грабежливост“ на Грците и се согласил да ги поделат интересните сфери во Македонија по линијата Охрид – Прилеп – Велес – Штип – Кратово и Горна Цумаја до Стара планина. Јужно од оваа планина биле оставени да работат грчките пропагандни органи и агенти. Ме•утоа, до вистинско склучување на еден грчко-

српски сојуз дошло едвај по 6 години. Во тоа ме•увреме пропагандната работа на двете земји во Македонија нао•але плоден терен. На српската страна работел Стеван Верковиќ, кој уште од 1850 г. се движел низ Македонија, а од 1855 година и постојано се населил да живее во Серес под форма на собирач на антики и други старини. Тој станал одговорен за тајната работа и за политичката пропаганда пред српската влада за цела Источна Македонија.“ [30]

Това е вярно. Но както казахме, това е едната страна на монетата.

Ако съчинителите бяха хора, които служат на историческата правда, те биха съобщили:

Първо, че директорът на Белградския музей Янко Шафарик през 1846 г. е препоръчал на сръбското правителство да се изпрати способно лице в Стара Сърбия, Македонија и Албания за сметка и разход на сръбското правителство там да събира и купува стари ръкописи. И че тази препоръка на Янко Шафарик след съгласието на министъра Илия Гарашанин е била усвоена и сръбското правителство е решило като подходящ за тази работа да бъде изпратен Стефан И. Веркович.

Второ, че Стефан И. Веркович, след като е напуснал католическия манастир, гдето е учел, се е освободил от влиянието на илиризма и след като го е завладяла мисълта за политическа дейност сред поробените южни славяни, в 1843 г. се поставя на разположение на сръбската национална пропаганда. Като неин таен агент прекосява Далмация, Черна Гора и Албания, а от 1850 г. се насочва към Македонија. С настаняването му в Сяр сръбската политика цели да се попречи Македонија да се присъедини към Гърция.

И, *трето*, че Стефан И. Веркович е отговорен не въобще пред сръбското правителство, а пред министъра Илия Гарашанин, а Гарашанин е spiritus factor на сръбската националистическа пропаганда. Отхвърляйки „неразумната грабежливост“ на гърците, защото в Скопие някога е вла-

деел сръбският цар Стефан Душан Силни, сиреч селата и градовете на Македонија са били под сръбско владичество, Илия Гарашанин е готов сферите на влияние в Македонија (като част от „провинция Бугарија“ под турско иго – б. а.) да бъдат ясно разграничени между двете заинтересовани страни – Сърбия и Гърция. Както се вижда, това не е продиктувано от съчувствие към страданията на местното славянско население. Напротив. Целта е да се смени гръцката „неразумна грабежливост“ със сръбска „разумна грабежливост“, т. е. чрез великосръбската националистическа пропагандна мрежа да се внушава на славянската част от населението, че не са българи, а са сърби, „славни Душанови потомци“...

Пропагандата е оръжие на противоречия. Народът е поле на колебания. Пропаганда, която не разбира националното съзнание и религиозното чувство, а вижда само социалната нееднаквост, такава пропаганда не осъзнава своята собствена роля. Пропаганда, която разбира националното съзнание и религиозното чувство, а не вижда социалната нееднаквост, такава пропаганда не проумява своята собствена роля. Пропаганда, която не вижда, че и националното съзнание, и религиозното чувство, и социалната нееднаквост са класова изява на определен етап на класовата борба, и такава пропаганда не разбира своята собствена роля.

Авторитетният френски пътешественик Лежан (Guillaume Lejean), след като е обиколил по-голямата част на Европейска Турция с цел да се запознае на самото място с разпределението на различните народности, в книгата си „Етнография на Европейска Турция“, обнародвана в 1861 г., казва за българите: „Сега това племе (българското – б. а.) е включено приблизително между Дунава, Тимок и една линия, която минава през градовете Ниш, Призрен, Охрид, Костур, Негуш, Солун, Одрин и Созопол, Черно море, Бургас, Сливен, Разград. Извън този периметър живеят предни части или групи от българското племе между албанците, власите,

гърците, в Бесарабия и Добруджа и чак до [Мала] Азия...“ [31]

С научна цел на два пъти е пътувал през Македония и австрийският консул в Гърция И. Г. Хан. Първия път през 1858 г. и втория – през 1863 г. Резултат на тия му пътувания са двете негови бележити книги за западния дял на полуострова и за неговото население, а именно: „Пътуване от Белград до Солун“, обнародвана през 1861 г., и втората книга, под наслов „Пътуване през областите на Дрин и Вардара, извършено през 1863 г.“, издадена през 1867 г. Хан е знаел добре албански и гръцки език, а в сръбския му е помагал Франьо Зах, майор на сръбска служба, началник на белградското артилерийско училище, по народност чех, който го е придружавал в първото му пътуване. Има достоверни данни, че на Зах е било поръчано от сръбска страна да отбелязва по своя път местата, где то живеят сърби, българи, албанци. В писмо от 7 януари 1859 г. до В. Караджич Йован Гаврилович пише: „Какво е г. Франьо Захъ, управител овдашнъ артил. школе путовао с Г. Ханомъ одъ Београда до Солуна и ових дана се амо вратио, отидемъ къ њему данас и упитам га: Йел бележіо на своеме путу, где Срби, Бугари, Арнаути станую по онимъ краевима. Одговори ми, да не само ње бележіо, него ми на моју велику радостъ покаже изра•ену карту у коиои е све што знати желимо означіо.“ [32]

Относно българското население в Македония австрийският консул в Гърция дава следните сведения. За Куманово той казва: „Градът има 650 къщи, 300 от които са мохамедански и 350 български-християнски, извън тях има 30 цигански колиби, та цялото население възлиза на около 3500 души.“ И по-нататък за небългарското население на околията Прилеп се казва: „Тая околия брой около 160 села, от тях 18 са с мохамеданско население, от които 12 албански и 6 български, приели исляма.“ Съседната на Прилеп и Битоля „планинска местност Морихово брой 19 български села“, „Селото Варош (до Прилеп) е със 70 български къщи.“ Общото население на град Битоля по

преброяването от 1838 г. достигало 33 000–34 000 души. „Християнското население, пише Хан, е достигнало 9000 българи от гръцко (източноправославно – б. а.) вероизповедание, 4500 гърци от двата рода, 1200 албанци-католици и 700 цинцари.“ Освен това в града имало 5800 българи мохамедани. Говорейки за влашко население в Крушово, Хан прибавя за български жители: „И българският елемент там се дели на два класа, именно на староседелци, които наричат себе си мияци, и на пришелци, дошли от покрайнината Галичник и Лазарополе.“

По-нататък за Лерин (Флорина) Хан бележи: „За къщите във Флорина... ни се посочи навярно преувеличено число 3000, чието население се състои едната половина от мохамедани албанци и турци, другата половина от българи християни.“ За леринското село Баница авторът бележи: „Баница, село със 130 български къщи.“ [33]

Във втората си пътеписна книга Хан дава също така сведения за народността на населението в Македония. За Дебър той казва: „Епископът и Иляс ага едногласно сочат числото на къщите в града да е 2000, от които само 170 българско-християнски, а другите албано-мохамедански.“

За Струга е отбелязано: „Струга лежи от двете страни на р. Дрин при изхода му от езерото и се дели от реката на една мохамеданска и друга християнска половина. Българо-християнската половина, която има 361 къщи, лежи на западната страна, а източната половина брой 220 мохамедански и 30 християнски къщи.“ За Охрид отбелязва: „...Тази част се нарича Варош и е заселена предимно от българи християни, които смятат себе си за същински граждани варошани на Охрид и образуват своя собствена община.“ За Ресен и за покрайната Преспа Хан пише: „Град Ресен брой 600–700 къщи... От тези къщи 150 са мохамедански, 60 цигански (от тях 10 християнски), 100 влашки християнски и останалите (300–400) са българско-християнски. Домашният език на гражданите мохамедани е отчасти турски, отчасти албански, отчасти български. По уверения от много места по селата на Горна Преспа се

говори само български, докато в Долна Преспа само албански. „Велес бегло е поменат с неговото българско население и български език. За Гевгели се казва: „Околността е изцяло българска и в самия град домашен език е българският.“ Във втората си пътеписна книга австрийският консул говори и за българското население в села, например край Вардар, край Радика – Дебърско, край Охридското езеро, в Костурско, Охридско – Кичевско, Преспанско, Битолско, Тиквешко, Гевгелийско, Дойранско, Кукушко. За Призрен той е отбелязал следното: „Призрен има според официалните преброителни листове 11 540 къщи, от които 8400 мохамедански, 3000 с гръцко население (православни), 150 католически. Цялото му население приблизително възлиза на 46 000 души, от които 36 000 мохамедани, 8000 православни (българи и власи) и 2000 католици.“

Ценни са наблюденията на Хан и върху говорите на населението, с което се е срещал. Сръбско-българската говорна граница у Хан върви по реката Българска Морава (Bulgar Morava, както я именува той), та до Призрен в полите на Шар. На югоизток от тази граница са българите, а на северозапад – сърбите и албанците. В Куршумли, Прокупле (на р. Тополница, приток на р. Българска Морава), в покрайната Добрич (между Прокупле и Ниш) населението е сръбско, а край Българска Морава, Лесковац, Враня населението е българско. По Горна Българска Морава край Гилане, с. Видин, Бинча албанското население е смесено с малко българско, а в Янево, Ситница е вече сръбско. [34]

Обстойният пътепис, снабден с етнографска карта, на англичанките мис Макензи и мис Ърби, които са обиколили през 1863 г. Македония и по-късно са споходили и други области на Европейска Турция, предимно сръбските земи: Стара Сърбия, Босна, Черна Гора, част от Албания, повдигна завесата на мрачната османска империя и навсякъде изпълни със светлина сърцата, жадуващи за истина. Тази смела книга бе превеждана на разни европейски езици. Преведе я и сръбският посланик в Лондон

Чеда Миятович и бе отпечатана в Белград през 1868 г. заедно с приложената етнографска карта на балканските народи. Съкратено издание, преведено от сръбски през 1891 г., излиза и в България.

В предговора към второто издание на пътеписа (1869) великият М. Гладстон казва: „Нито един дипломат, нито един консул, нито един пътешественик от нашите съотечественици не е направил такъв ценен принос в нашите сведения за славяните в Европейска Турция, както този принос, който направиха мис Макензи и мис Ърби с изданието на своето „Пътуване по славянските области на Европейска Турция“.“

В книгата на мис Макензи и мис Ърби българските земи са разпределени на три дяла: Северна България – между Дунава и Балкана, Средна България – между Балкана и Родопите, и Южна България, която „се простира от Родопите, та до границата на древна Гърция“. [35]

Според приложената етнографска карта българското население в Македония се простира в следните граници: на северозапад – Шар планина; на запад – източните водораздели на Дрин, Охридското езеро, та до Костурското езеро; на юг – граничната линия върви от Костурското езеро край Островското езеро, дохожда до устието на р. Вардар и като минава малко северно от Солун, върви на изток към Тракия, като оставя Сяр в българския дял. Главните градове Скопие, Велес, Охрид, Битоля, Прилеп, Воден, Енидже Вардар, Сяр са в обсега на Южна България.

И Виктор Григорович, бележитият руски славист и тънък познавач на южното славянство, описва пътуването си по Македония през 1844–1845 г. в „Очерк за пътешествие по Европейска Турция“. Въз основа на етнографията, историята и езика този блестящ учен определя българския характер на тамошното славянско население така:

„...от Солун до Енидже са разположени в планините селата... Населението им е предимно българско...“

„Пространството, което може да се ограничи от запад с реката Черна, от изток с Караджова, от север с линията

от Воден до Битоля, от юг с линията от Кастраница до Флорина (Лерин – б. а.), е населено предимно от българи с примес на власи и турци.“

„Воден (по-рано Едеса)... включва смесено население, главна част на което обаче съставляват българи.“

„В Битоля – живеят българи, македоно-власи и албанци...“

„В Струга се намира една църква на името на св. Георги. Жителите на града са българи и албанци, мохамедани и християни.“

„Град Ресна (Ресен), на четири часа от езерото, е заселен с българи...“

„Жителите на града (Сяр – б. а.) са: турци, българи, македоно-власи и гърци...“ [36]

Великият руски учен Виктор Григорович е първият славист, който определя особеностите на българския език и наречия. На с. 163, 164 в своя „Очерк за пътешествие...“ той пише: „За наречията самите българи имат още неясни понятия. Те съдят за тях повече в лексикално отношение и затова напр. в Македония жителите, особено градските, различават много наречия, като: воденско, прилепско, велешко, шопско. Всички тези наречия обаче, разглеждани по-отблизо, се свеждат до едно. Същото може да се каже за другите страни, където се употребява български език. Основавайки се върху собствени съображения и върху разговор с познавача на този предмет Х. Костович (Йордан хаджи Константинов от Велес – б. а.) [37], аз бих разделил цялата област на българския език на две половини, в които различната му употреба може да се нарече диалектна. Първата ще нарека западна, понеже тя обхваща цяла Македония до доспатските планини и по направлението им към север включва част от Дунавска България до самия Видин; втората – източна, т. е. страната на изток от Доспат и на север и юг от Балкана.“

По-нататък Виктор Григорович се спира върху особеностите на българските говори изобщо и на тези в Македония, Дебърско, Солунско, Воденско, Битолско, Кор-

чанско, посочва и някои прозвища на българите в Македония (мървази, шопи, пуливаковци, бабуни, кецкари, мияци, бърсяци) и съобщава, че българските училища достигали до 51.

Към казаното дотук правилно ще бъде да се прибавят и данните от официалната турска статистика за облика на Македония по национален признак, потвърдени от изследванията на най-добрия познавач на Македония Васил Кънчов. [38] Според тези данни към 1900 г. в Македония основната маса от населението се нарича българи и възлиза на повече от 52 процента от цялото население.

Всички статистики – сръбска, гръцка, турска, руска, различни статистически данни, публикувани в западноевропейския печат и литература, твърдят категорично, че славяните в Македония са се наричали българи, и нито една от статистиките не сочи, че съществува някаква отделна македонска народност или че славяните в Македония са се наричали македонци.

За българското население в Македония ясно и недвусмислено говорят всички по-авторитетни чужди статистики, които вземат Македония в географските ѝ граници. Така е по руската статистика на княз Черкасски от 1877 г. Според нея българите в споменатите граници на Македония са близо 55 процента. В статистическите си етнографски и исторически очерци за балканските славяни руският учен от XIX век В. В. Макушев категорично очертава територията, населена с български славяни. „Областта – пише той, – заета от българи, се заключава между Дунав, Тимок, планините, лежащи на запад от Българска Моравя, Призрен, Охрид, Костур, Невески, Солун, Одрин, Созопол, Черно море, Бургас, Сливен и Разград.“ [39] Руският учен В. Теплов, след като прави анализ на редица данни за населението в етническите граници на България, дава следната таблица: българи 4 095 981 човека, гърци – 355 000, руси – 11 325, сърби – 41 228, румънци – 65 878, куцовласи – 22 400, арменци – 141 822, евреи – 18 241, немци – 4700. По руската статистика на

княз Черкасски от 1877 г. българите в Македония възлизат до близо 55 процента, по сръбската на Стефан Веркович от 1889 г. – на близо 68 процента, по френската на Гастон Рутер от 1904 г. – на близо 53 процента, по германската на Рихтер фон Мах от 1906 г. – на над 60 процента и пр. По статистически данни на ВМОРО от 1905 г. българите в Македония са над 56 процента.

За наличието на българското население в Македония говорят и сръбската статистика на Сп. Гопчевич от 1889, и гръцката статистика на Делияни от 1904 г. независимо от явно преувеличаване на данните за броя на сръбското, респективно гръцкото население в Македония. Тези две статистики въпреки значителното намаляване на българското население все пак сочат, че населението в Македония е българско, а не македонско.

В географските граници на Македония обаче са включени и райони, които са били населени с гръцко население. Ако те не се смятат, а се вземат приблизителните граници на Македония, върху територията на която се изгражда ВМОРО, то по статистиката на Кънчов българите възлизат на повече от 60 процента, турците – на близо 22 процента, останалите 18 процента са представлявали албанци, власи, гърци, евреи, цигани и др., взети заедно. Почти такова е било съотношението между българското и останалото население в Мизия и Тракия (Източна Румелия) и Одринска Тракия по време на Освобождението на България от османското иго през 1878 г.

В турската статистика също се дават данни за български училища, за български учители, за български църкви. Основните и прогимназиалните училища в Македония през 1900 г. са били 1132 с 63 774 ученици и 1776 учители. Средните български учебни заведения са били 9 с 1700 ученици и 108 учители. Българските църкви и параклиси са били 1294 с 1132 български свещеници.

Официалната турска статистика и данните на академик Йордан Иванов показват, че и по време на балканските войни (1912–1913) българите в Македония са били около

половината от населението въпреки масовите изселвания в България след Илинденско-Преображенското въстание.

Като се имат предвид българската, сръбската и гръцката статистика, в доклада на известната международна Карнегиева анкета след Балканските войни се казва: „Само българската статистика държи сметка за националното самосъзнание на населението. Сръбските пресмятания обикновено са основани върху резултатите на диалектологията и обичайното единство: повечето от тях са теоретични и абстрактни. Гръцките изчисления са още по-изкуствени, понеже за етническо разграничение те взимат влиянието, упражнявано от гръцката култура върху градското население, и преживелиците и следите на класическата древност.“

По-нататък се отбелязва: „Ние притежаваме картите на Кънчов, представляващи българското мнение, и още по-известната карта на Цвиич, представляваща сръбското мнение. Но етнографските понятия на г-н Цвиич се променят с развитието на сръбските политически претенции. Границите, които той даваше на Стара Сърбия през 1905 г., не са същите, които ѝ дава в 1911 г. (вж. неговата карта, печатана в Petermanns Mitteilungen); по време на пълната победа, в навечерието на Втората балканска война, един друг професор от Белградския университет – г-н Белич, печаташе своята карта, основана върху изучаване на диалектите и задоволяваща най-скорошните и най-прекалените сръбски претенции.“ [40]

Членовете на Карнегиевата анкетна комисия приемат данните на българските общини в Македония и статистическите изследвания на българския историк и етнограф Васил Кънчов. Според Васил Кънчов в Македония, взета в географските ѝ граници, към 1900 г. е имало: българи – 1 181 336, турци – 499 204, гърци – 228 702, албанци – 128 711, власи-цинцари 80 767, евреи – 67 840, цигани – 54 557, руси – 4000, черкези – 2837, сърби – 700, разни – 9570. [41]

Бившият член на френската секция от Международна

та комисия по преустройството на турската жандармерия полковник Леон Ламуш, който от Илинденско-Преображенското въстание до навечерието на Балканската война 1912–1913 г. живее в Македония, съобщава, че през 1912 г. в нея съществували 1141 български училища с 1884 учители и 65 474 ученици, без да се включват българските католически училища в Битоля, Кукуш, Солун и протестантските училища. По същото време екзархийското духовенство се състояло от 7 владци, 7 епископални (владцишки) наместници и 1132 свещеници, които обслужвали 1273 черкви и параклиси.

През Балканската война 1912–1913 г. близо 15 000 българи, родени в Македония и Одринско, постъпват доброволци в Македоно-Одринското опълчение и в редовната българска армия. Във вътрешността на тези две области действат и многобройни чети начело с най-изтъкнатите дейци на ВМОРО.

След Междусъюзническата война (1913) шест седми от територията на Македония с мнозинство българско население са завзети от Сърбия и Гърция. Българите в Македония попадат под ново национално робство. За това говори и фактът, че и през време на Първата световна война българските войски са посрещнати от това население като истински братя и желани освободители, а насилно мобилизираните в сръбската армия българи от Вардарска Македония масово дезертират и постъпват в българската армия.

Само в първите три години на сръбското владичество в Македония са били убити, обесени, отвлечени и безследно изчезнали, с опожарени домове или подложени на други репресии няколко хиляди българи и албанци. Имената на част от тези хора бяха публикувани през 1917 г. от сина на възрожденеца Григор Пърличев – Кирил Пърличев, в книгата „Сръбският режим и революционната борба на Македония (1912–1915)“.

Международната Карнегиева анкета през ония години също изнесе многобройни факти на жестоки насилия –

масови избивания, изтезания и прогонвания на българите. Тук трябва да отбележим, че и в доклада на Карнегиевата комисия ясно и категорично се говори не за отделно македонско, а за българско население в Македония, за българи.

След Първата световна война Вардарска и Егейска Македония отново са присъединени към сръбско-хърватско-словенското кралство (от 1929 г. – Кралство Югославия) и към Гърция. Сръбската буржоазия провежда суров курс на асимилация и денационализация на българското население. В тези части всичко българско е забранено. Сръбската буржоазия настоява да направи от българите „прави сърби“ и го смята за свое священо право, обстоятелство, в което местното население вижда брутално насилие.

Ако лъжата и заблудата в устата на пропагандата са истина, то истината в поверителните документи, материали, статистики от 1941 г. не се поддава на чувството на самозалъгващата се пропаганда, а говори с езика на твърдите факти: именно, че във Вардарска Македония под кралска Югославия славяните са българи, а не „прави сърби“.

Преди да отговорим на поставения въпрос: дали Македония някога е била държавно-етническа или национално обособена общност, дали Македония е географска област, каквито са Мизия, Добруджа, Тракия и други области на България, и какви са по националност славяните в Македония, налага се да направим някои съществени обобщения и изводи.

Първо обобщение и първи извод. От старите етнографски карти на Македония със своето сериозно научно изследване привличат внимание картите и сведенията на П. Й. Шафарик, на Ами Буе, на Дим. Давидович, на К. Дежарден, на Г. Лежан, на мис Макензи и мис Ърби, на Груич и Янкович. Тези карти са от времето преди създаване на Българската екзархия и на българското княжество. Те са ясни, категорични. Те са плод на дълбоки проучвания. Авторите на тези карти са формирали своето становище

върху собствени научни наблюдения, върху лични проверки. Авторите са чужденци. Те не могат да бъдат обвинени в пристрастие. Две от тези карти са сръбски. Върху етнографските понятия на авторите на всички тези карти не е повлиял политическият момент, както у сръбския географ и етнограф Йован Цвиич. Те са съвест, те са достъпни за всяка чиста съвест. Те изискват уважение и принуждават фактите да се наричат с точни, определени имена. Политиката е без чувства, науката е правда. Политиката трябва да е разум, науката да е истина. Науката ръст набира в мъката на опита. Може ученият да бъде упрекуван, че не е посветил еднакво внимание при проучване на всички гранични линии, както при картата на Павел Й. Шафарик от 1842 г. за южната граница. Може и точността за броя на къщите в селата и градовете на Македония да бъде под съмнение. Може. Но едно, в което не може да има съмнение, е, че във всички стари етнографски карти на Македония мнозинството на населението е представено като българско, с крайни предели Скопско, Костурско, Солунско, и че в нито една от тези стари етнографски карти дори не се загатва, че славянската част от населението на Македония е някаква отделна македонска народност.

От новите етнографски карти привличат вниманието познавачи на Македония като проф. Г. Вайганд с картата си от 1895 г., като В. Кънчов с картата си от 1900 г., като проф. Л. Нидерле с картата си от 1908 г., като проф. Т. Д. Флорински с картата си от 1911 г., като румънския познавач на Македония Кост. Ное с картата си от 1913 г.

И тези нови етнографски карти говорят с ясен, категоричен език. И те са плод на дълбоки проучвания. Авторите на тези карти се формирали своето становище върху собствени научни проучвания, върху лични проверки. С изключение на В. Кънчов всички те са чужденци и не могат да бъдат обвинени в пристрастие. Но картата на В. Кънчов се схожда със сведенията в картата на Г. Вайганд за Южна Македония. Картата на проф. Л. Нидерле се различава от картата на Г. Вайганд и

В. Кънчов в малкия пояс в Призренско, Тетовско, северно от Скопско и северно от Кумановско, който е означен с преходно сръбско-българско население. Картата на Т. Д. Флорински се схожда с картите на Вайганд, Кънчов и Нидерле по пределите, които българите заемат в Македония. Кумановско и Северноскопско са отбелязани като сръбски, а Кратовско и Велешко – като български. Може познавачът да бъде упрекуван, че твърде много е засилил някои селища, както румънецът Кост. Ное прави това за влашките и албанските селища. Може числата на статистиките за населението в Македония на княз Черкаски, на В. Кънчов и др. да бъдат поставени под съмнение. Може... но, повтаряме, едно не може да бъде под съмнение, че във всички тези нови етнографски карти на Македония мнозинството от населението е представено като българско и че в нито една от тези карти дори не се загатва, че славянската част от населението в Македония е някаква отделна македонска народност.

Второ обобщение и втори извод. Авторитети като Теофилакт Охридски и Аравантинос, Григорович и Венелин, като Ходжа Сеадедин, Хаджи Калфа и Евлия Челеби, като Буе и Лежан, като Шафарик и Иречек, като мис Макензи и мис Ърби, като Хан и Гризебах, като Караджич и Веркович, писатели, етнологзи, слависти, историци, пътешественици, учени, специалисти са формирали своето становище върху факти, а не върху желания. Техният език е конкретен и категоричен. Те са чужденци. Между тях са Караджич и Веркович, и двамата сръби, а те не могат да бъдат обвинени нито в заблуденост, нито в пристрастие, нито в повлияване от политическия момент. Сведения са черпили из самата действителност. Пътували са, проучвали са, срещали са се по села и градове с живи хора, обобщавали са наблюдения и впечатления, правили са изводи и са съобщавали ясно, гласно, недвусмислено, че славянската част от населението в Македония са българи. Нито един от тях не е нарекул тая славянска част македонци. За тях името македонец

е неизвестно. Защото, ако славянската част от населението в Македония е чувствала себе си или се е определяла, или се е наричала македонци, то изследвачите не са могли да не чуят това и не са могли да не го видят. А такова нещо никой от тях не е забелязал. И затова никой не го съобщава. За изследвача е без съмнение фактът, дали проучваното от него население чувства себе си в народностния смисъл на думата така или иначе, или се определя и се нарича с едно или друго име. За изследвача е от значение да установи точно как проучваното от него население се чувства, как се определя и нарича, защото науката си служи с конкретни, а не с абстрактни определения. Така прави и историкът К. Иречек, когато твърди, че „славяните наричат македоно-румъните власи или цинцари“. Така прави и фолклористът Ст. Веркович, когато съобщава, че има „четири различни народа, които живеят размесено в Македония, т. е. славянски, македоно-влашки или цинцарски, гръцки и османски“.

Веркович например поради задачата, която му е била възложена, би могъл съвсем спокойно да прекръсти славянския народ в сърби, а македоно-влашкия или цинцарския народ – в македонци.

Като таен агент на сръбската национална пропаганда Веркович е пътувал из Македония. Проучвал е положението. Събирал е информации. Целта си е прикривал с издирване на археологически старини и с търсене на стари монети. Но той се е срещал с живи хора. Живите хора не са археологически старини. Не са стари монети. Те се движат, страдат и се радват, пеят и плачат. Те му казват, че песните, които пеят, са български, че езикът, на който говорят, е български, че носиите, които носят, са български, че и обичаите, и игрите, и танците са български. Политикът Веркович е отстъпил пред изследвача Веркович. Славянофилът заговорва у него. И той става защитник на българите и започва да воюва както срещу влиянието на гърцизма, така и срещу влиянието на сръбизма.

Трето обобщение и трети извод. Македония е класическата страна на българската народна песен. Образната музика в тази велика изповед на България отдавна владее сърцата на културния свят. За опознаване на това свещено съкровище на славянството ние, българите, дължим неугасваща признателност на Вук Караджич, на Юрий Венелин, на Виктор Григорович, на Стефан Веркович, на Станко Враз, на Пьотър Безсонов, на Огюст Дозон, на всички тези мъже на науката, които лице в лице се срещат с истината и не се поколебаха да я съобщят на света.

Вук Караджич доказва, че българският език съществено се различава от сръбския по цял ред особености, които не са свойствени на сръбския или на хърватския език.

Стефан Веркович установи българския национален характер на славянската част от населението в Македония.

И Юрий Венелин, и Виктор Григорович, и Станко Враз, и Пьотър Безсонов, и Огюст Дозон по един или друг начин съобщаваха истината за България.

Вук Караджич обаче не стигна до извода, че Македония – тази хубавица на Балканите, в която четири реки (Бистрица, Вардар, Струма и Места) извиват бели, студени снаги между планините (Шар и Рила на север, Родопите на изток, Бяло море на юг, Шар, Грамос и Пинд на запад) и текат в Бяло море, тази хубавица, в която Охрид – това будно око, и Пирин – този безсънен страж, от векове бдят над българската земя, не е географска област, каквито са Тракия, Мизия, Добруджа и др. В писмото си от 16 март 1859 г. до Найдено Геров, съобщавайки имена на области, градове и реки, великият сръбски учен научно определя географския облик на Македония с градове и реки, посочени като български. Той не стига до тоя извод, както не твърди, че в Шумадия – шумадийците, в Черна гора – черногорците, във Войводина – войводинците (славянската част от населението във Войводина), не са сърби, а са отделни шумадийска, черногорска или войводинска народност, които с течение на времето ще се обособят в шумадийска, черногорска или войводинска нация.

Стефан Веркович също така не стига до извода, че Македония – тази мъченица на Балканите – не е географска област. Той не стига до извода, че в Славония – славонците, и в Далмация – далматинците, не са хървати, а са отделни словенска и далматинска народност, които с течение на времето биха могли да се обособят в отделни нации (славонска и далматинска), макар че Стефан Веркович можеше да обяви икавския говор за литературен език на далматинците, тъй като на икавски говор през разни векове се е създавала богатата дубровнишка литература.

Македония никога не е била държавно-етническа или национално обособена общност. Македония е географска област. По националност славяните в Македония са българи.

ГЛАВА ВТОРА

*Народ, който не познава
своята собствена история,
се поддава на асимилация*

ДАЛИ БЪЛГАРИТЕ ОТ МАКЕДОНИЯ ИМАТ СВОЯ СОБСТВЕНА ИСТОРИЯ?

Българската държава е създадена през 681 година от Аспарух, 681 г. е дата от съдбоносно значение за България – тя е начало на летоброенето ѝ. В годината 865, при владичеството на княз Борис I, българите приемат християнството, а в 893 г. на събор в Преслав е взето решение от историческа важност: гръцкият език, дотогава официален за държавата, за българската църква и училищата, да бъде заменен със славянски език.

Епохата на княз Борис I и след него е епоха на формиране и развитие на българо-славянската народност, асимилирани са не само Аспаруховите прабългари, но също така и някои остатъци с тракийско-римско и елинско потекло. Извършена е пълна и природна асимилация на Аспаруховата дружина в славяно-българска народност, държава, църква, култура. Славяно-българската народност показва забележителна животоспособност през вековете и изключителна устойчивост срещу всякакви превратности на историята. Тенденцията на Византия обаче да елинизира българската народност продължава. С цел да премери ръста си с влиянието на католическите германски държавни и духовни фактори във Великоморавската и в някои други славянски земи, както и с политиката на папството Византия изпраща братята Кирил и Методий не в

България, а във Великоморавското княжество. Азбуката и писмеността, създадени от Кирил и Методий, получават международна славянска задача и значение, които съвпадат със стратегическите задачи, с тактиката на Византийската империя и с духовните ѝ сили.

По-нататък. Великоморавското княжество е разгромено и делото на Кирил и Методий също така е разгромено. Техните преки ученици Климент, Наум, Сава и Ангеларий дирят подслон в балканските славянски земи. Именно в България Климент и Наум отиват при княз Борис. Те изиграват историческата роля в живота на своето отечество България – създават двете прочути школи: Охридската и Преславската.

Византия обаче е непоколебима в своите намерения. Тя е упорита, последователна и неотклонно провежда своята определена линия: византийско владичество над българския народ. Назначаването на Теофилакт в края на XI век за охридски архиепископ преследва тази цел. Погрешно е да се мисли, че други съображения са движили императора и патриарха в това направление. В лицето на Теофилакт те и двамата са виждали една от най-образованите личности на времето, най-способен управител, който може да уреди погърчената вече Охридска архиепископия и да сложи здрави основи за поглъщането на българския народ.

Гръцкият език по това време владее и българската църква, навсякъде из България се служи на гръцки и всички български училища, основани от учениците на Климент, са закрити. Изправя се обаче непроходима пречка по пътя на пълното поглъщане на българския народ – съществуването на българска книжнина и език. И главната задача на Теофилакт, на този чувствителен грък, родом от гр. Еврип на остров Евбея, е била да подготви условията за унищожаването на българската книжнина и език. И ето че той се захваща да напише жития на славяно-българските светци на гръцки – Житието на св. Климента Охридски и Житието на 15-те тивериополски мъченици са плод на тази неотклонно преследвана от него цел.

При написването на двете жития охридският архиепископ е ползвал и заимствал от пространните славяно-български жития на св. св. Кирил и Методий, от тъй наречените Панонски жития, после от сказанието за княз-Борисовото покръстване, от старото първообразно житие на св. Климент, написано от неизвестен негов ученик, от исторически материали из българската история и т. н. Старанието, което проявява Теофилакт, недвусмислено разкрива преследваната от него цел. Като поласкае националното самолюбие на българите чрез славата на тяхното бурно минало и превърне в развалини паметниците на старобългарската книжнина, да накара паството си да слуша и да чете на гръцки език за живота и делата на своите светии и така завинаги да забрави родния език, който изисканият ромеец нарича варварски.

Примерът на Теофилакт е последван от Димитър Хоматиан. Въодушевен от идеите на своя предшественик за заличаване на България, Хоматиан написва също така на гръцки език и със същата цел така нареченото Кратко (проложно) житие на св. Климент. Димитър Хоматиан ползва известното житие на Теофилакт, но прибавя някои нови съобщения за св. Климент. Съобщенията Хоматиан е почерпил от по-стари източници и от охридските поверия за този светител.

Упорита е Византия. Обаче упоритостта ѝ допуска възможни колебания, защото зад нея стои авторитетът на една древна цивилизация. Но съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ притежават по-голяма упоритост от упоритостта на Византия и не допускат нито за миг възможни колебания, защото зад тях стоят пясъчни кули и ветрове, събирани по разни кръстопътища и в незнайни часове. За тях историята като история съществува дотолкова, доколкото тя се занимава с „македонци“ и „македонски словени“. Всяко явление, щом е станало в Македония, те бързат да го облекат в дреха на „македонски словени“, „македонци“, „старомакедонски език“. За тях не е важно историческото определение на

дадено явление. По-важно е тяхното разсъждение и мнение върху дадено историческо явление.

И именно в този смисъл те твърдят, че „служејќи се со словенскиот јазик, старомакедонскиот, што тие добро го знаеле“, братјата Кирил и Методий издигат „македонскиот говор од Солунско на степен на прв книжовен словенски јазик“. И именно в този смисъл те твърдят, че и „Климент Охридски е првиот оригинален словенски и македонски поет...“ [1]

Човек, като чете разсъждения и заключения от подобен характер за събития и личности, които отдавна са станали принадлежност на човешката култура, неволно се запита: разполагат ли съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ с нужната духовна способност и могат ли да посочат точно изворите, от които черпят „сигурните“ съобщения за несигурните понятия като „македонски словени“, „старомакедонски јазик“, „старомакедонска книжевност“.

Може би черпят сведения от Теофилакт, този изтънчен ромеец, който се ужасява от българското паство в „овчийи кожуси“? Този чужденец не може да бъде обвинен, че храни хубави чувства към българската народност. Този чужденец е могъл, да речем, навремето си да провзгласи българите за „македонци“, „македонски словени“. Но виновен ли е той, че търсената сега билка „македонски словени“ не е успяла да завладее неговата заинтересованост? За Теофилакт както понятията „македонци“ и „македонски словени“, така също и понятията „старомакедонски јазик“ и „старомакедонска книжина“ са неизвестни. За него славяните в Македония са българи, както и Климент Охридски, великият син на Македония, е българин, който е успял да „оведе во богослужбата словенскиот јазик, со кој говорел големиот дел од населението“. За Теофилакт и „словенскиот јазик“, за който говорят съчинителите, че Климент е успял да „го вовече во богослужбата“, е определен български език. В житието на Климент Охридски за Кирил и Методий Теофилакт казва: „Понеже

славянският, или **българският**, народ не разбираше Писанията, изложени на гръцки език, светците смятали това за най-голяма загуба и намирали основание за своята безутешна скръб в това, че светилникът на Писанията не се пали в тъмната страна на българите...“

Желаем в интерес на истината да припомним на съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“, че елинът Теофилакт е оставил на потомствата Пространното житие за Климент Охридски. За дейноста на Климент житописецът Теофилакт пише следните слова: „Той съставил прости и ясни слова за всички празници, които не съдържат нищо дълбоко и много мъдро, но които са понятни дори за най-простия българин. С тях хранил душите на по-простите българи, поейки с мляко тези, които не могли да приемят по-твърда храна, и станал нов Павел за новите коринтяни – българите (1 Кор. 3, 2). Чрез тези слова може да се научат тайнствата на празненствата, които се извършват за Христа и чрез Христа. В чест на пречистата Богородица, чиято памет, както знаете, често се празнува през годината, Климент със своите си усърдно написал похвали и разкази за нейните чудеса. Ти ще намериш, че и Кръстителят не е оставен непохвален, но ще научиш дори и за чудесните намирания на главата му. Ще намериш описани животът и пътуванията на пророците и апостолите и чрез подвизите на мъчениците ще се издигнеш до този, който ги е приел при себе си поради тяхната кръв. Обичаш ли и живота на преподобните отци и привърженик ли си на почти безплътен и безкръвен живот? Ще намериш и него грижливо предаден на български език от мъдрият Климент.“ [2]

Така пише житописецът Теофилакт.

Невиждани размери предвешават фалшификаторите от Скопие. Науката е пред опасно наводнение. Специфичен род изкуство се явява на сцената на историята. Отде обаче те черпят тези свои собствени сведения?

Може би ги черпят от Житието на св. Кирила, известно на науката с име „Успение Кирилово“, в което се говори

за кръщението на българи от Кирила на река Брегалница. Може би черпят сведения от така наречената „Солунска легенда“, озаглавена „**Νῆταί Εεδεεα ἡεααί ὁα ἡῖεοί ἡῖαί ὀεεῖἡῖ ὀα Ἀσαδῆῖαί**“. Или от едно приложно житие на св. Кирила. [3] Или от един препис от XIII столетие на Храбровото сказание (в Берлинската кралска библиотека), дете Кирил е учител на славянския народ, сиреч на българския, и служебните книги, преведени от Кирил, са български. [4] Или от Бориловия синодик от 1211 г. [5] Или от старата служба на св. Кирила (ръкопис в някогашната българска митрополия в Скопие), по препис от XIII век, където четем как Кирил бива пратен от св. Дух – „книгами блъгарскыми... ѡзыкы ѡбогатити...“ [6]

От новогръцката литература заслужава особено внимание книгата на известния гръцки писател Атанаси Пароски. Книгата е написана през 1795 г., печатана е в Лайпциг през 1805 г. Препечатвана е била и в Атина през 1850 г. Писателят Атанаси Пароски помества похвала за град Солун: „Към пресветлия гр. Солун, който роди богоносните и равноапостолни проповедници на България Кирила и Методия, Политически стихове: От старини още ти си най-честит, граде Солуне, защото си неоценимо отечество на новите апостоли. Всички градове, които иначе стоят високо, ти ги надмина. А туй най-лесно доказва сега появилата се чудна и незнайна чужда история. Ето защо заради твоя Кирил и за брата му (Методия) теб се поднася благодарност от всички български племена.“ [7]

Може би черпят сведения из „Кратко житие на св. Климент Охридски“ от известния гръцки каноник, заместника на Теофилакт, охридския архиепископ Димитър Хоматиан? Българите, пише Хоматиан, „със страшна войска преминали Дунава и завзели всички съседни области... и голяма част от Македония и Тесалия“. За Климент той отбелязва: „...Климент бил издигнат на епископски престол, като бил поставен от Методий за епископ на целия Илирик и на българския народ, който владеел страната.“ [8]

Охридският архиепископ Димитър Хоматиан се имену-

вал „пастир на българите“. В един стихотворен надпис на гръцки език върху Христовата старинна икона в охридската църква „Св. Богородица“ („Св. Климент“) достойният продължител на делото на Теофилакт се обръща към него така: „Украсата (рамката, обковата) на иконата ти, о украсителю на свѣта, е от Димитрия [Хоматиана], архи-пастир на българите.“ [9]

Че негръцкият книжовен език е български, узнаваме от един отговор на самия Димитър Хоматиан до сръбския крал Стефан Радослав (1228–1234) по канонични въпроси. Защо е отговорът на гръцки, ето обяснението на Хоматиан: „А ние... като приехме твоите питання, ще отговорим на всяко едно от тях, като се съгласуваме с учението на светите наши отци и с писаните и неписани обичаи на църквата; но не според нашия художествен език, а по обикновената проста и прозаична реч, та по тоя начин да се разбере добре писаното, защото с недостатъчното знание, особено на български език, не може да се тълкува или говори, като се изхожда от логиката.“ [10]

И за Димитър Хоматиан понятията „македонски словени“, „македонци“, „старомакедонски јазик“, „старомакедонска книжнина“ са несъществуващи. За Хоматиана славяните в Македония са българи и езикът им е български.

Тогава може би черпят сведения от Житието на св. Димитър Солунски? Ето една извадка от главата, в която се говори за военните планове на българските вождове Мавър и Кубер против Солун: „Както знаете, христороубци, в предишните глави ние разказахме отчасти за славяните, т. е. за така наречения Хацон, и за аварите, разказахме и за това, че те опустошиха почти целия Илирик, именно провинциите му: двете Панонии, също и двете Дакии, Дардания, Мизия, Превалитана, Родопа и всичките провинции, а още и Тракия, и земите при Дългата стена край Константинопол, както и останалите градове и селища. Те завлякоха цялото това население в отвъдната земя към Панония, до река Дунав. Главен град на тази провинция някога беше така нареченият Сирмиум. И тъй, там, както

се каза, споменатият хаган настани пленен народ, вече като подвластен нему. Именно оттогава те се смесиха с българите, авари и с останалите племена, родиха им се деца от това смесение и станаха огромен и много голям народ... вече бяха изминали около шестдесет години и повече... и хаганът на аварите, като ги смяташе за свой народ... постави им за началник Кувер... Този... вдигна целия този прокуден ромейски народ, заедно с други племена и въстанаха... срещу хагана... Той удари на бягство с останалата си войска... Кувер премина победоносно казаната река Дунав с целия споменат народ... Керамисийското поле... като се настаниха там, поискаха да се върнат в родните си градове, главно защото бяха запазили православната си вяра: едни – в нашия пазен от мъченика град Солун, други пък – в прещастливия град и царица на градовете, а трети – в останалите градове на Тракия... И тогава присторено [Кувер] отпрати пратеници до обладателя на скиптъра с молба да остане там с народа, който беше с него, и да се заповяда на драгувитските племена, които се намираха близо до нас, да им доставят достатъчно количество храни. Така и стана.“ [11]

Никъде няма ни помен, ни следа от някакви „македонски словени“ и „македонци“.

През VII в., когато прабългарската дружина на Аспарух бе се настанила в Мизия, една внушителна прабългарска дружина, начело с Кубер, дошла от Панония, се заселва в сърцето на Македония. Тя държи в покорност околните славянски племена и разпространява името българите в Македония. Мнението на историците по въпроса за това Куберово събитие е единодушно. Колебанията, доколкото ги има, се отнасят към времето, когато е станало то. Ст. Станоевич, Н. Милев го определят между 670 и 675 г. А. Гелцер, Нидерле, Успенски отнасят същото събитие към първата половина на VII век, през царуването на Ираклий. [12] Но нито един от тези познавачи на Византия и на южните славяни не подхвърля на съмнение българския характер на Куберовата дружина и нито един от тези изследвачи на Византия и на южните славяни дори

не намеква, че едновременно с българите е живял някакъв си отделен от българите народ под името македонци.

Ако Мизия е изгревът на първата езическа държава и столицата Плиска – рожба на българското първо царство, родено в бурите, Македония е българската църква на славянската изява и Солун град е люлка и съдба на българската азбука и писменост свещена.

Световноизвестният учен и философ Тодор Павлов пише: „Бумерангът, който Византия отпрати срещу германокатолическите и римските свои съперници, се върна назад и се обърна срещу нея: езикът и писмеността на Кирил и Методий чрез техните ученици Климент и Наум станаха официален език и писменост на българската държава, народност, църква, култура и ускориха всемерно по-нататъшната консолидация и развитие както на самата българска народност, така и на българската държава, църква, култура.“ [13]

Съдът на времето е казал своята желязна дума за епохалния подвиг на Кирил и Методий. Този съд не може да се отмени. Съдницата история чрез тях е отворила просторите си на българската орис и е съхранила навеки за светлите бъдещи потомства тяхната велика епопея. Родени в Солун, где водите на Вардара шумят под бреговете на Егея, расли под тревожни небеса, когато са били обсебвани олтарите от литургии и молитви на три езика, поели кръста на безмилостна Голгота, в Рим братята Кирил и Методий, в тоя град на всемогъщите папи, се обръщат към Бога на български език. Треперила е ледената тишина, заключена в мъртвешките стени на храма. Отеквал е плачът на раждане съдбовно. България чрез Кирил и Методий е възвестила зората на славянската цивилизация.

Смъртно време земята притиска. Тревожна боязън вледенява жилите на цар Петър. Някакъв си духовник дързък, по име Богомил, внезапно се явява на сцената на историята, прелетява като разбунен метеор, запалва с пламъци небето на България и разлюлява из основи фарисейската

византийска църква. Кой е този духовник? Историята е в невъзможност да бъде по-щедра. Твърде пестеливи данни обвързват ръцете ѝ. Принудена е да бъде предпазлива. Поп Богомил. История. Движение. Учение. Биография. Изключителна историческа личност без биография. Но той е бил тук, на тази земя. Живял е тук, под туй небе. Гласът му се е носил тук. Действителен е той. А не образ, внушение на странно въображение, а не създаване на горестно страдание. Съмненията, че поп Богомил е измислена личност, са изоставени от науката. Свидетели за съществуването му са двата необорими паметника: презвитер Козма (X в.) и цар Борил (1207–1218). Беседата на презвитер Козма и Синодикът на цар Борил. В Беседата на презвитер Козма се казва: „Случи се в годините на правоверния цар Петър в българската земя да се яви поп на име Богомил, а по-точно казано – Богунемил, който пръв започва да проповядва ерес в българската земя...“ [14] В Синодика на цар Борил се казва: „Трипроклетата и богоомразната богомилска ерес, чийто началник тогава бил сквернейшият поп Богомил заедно със своите ученици.“ [15] Но в беседата си презвитер Козма, след като изрежда, че богомилите били „по-лоши от глухите и немите идоли, по-лоши от бесовете, евреите и неверните“, че „заповядват на всеки роб да не работи на своя господар“ и пр., ясно посочва, че поп Богомил се е явил в българската земя и че тази ерес се проповядвала в българската земя. Но в Синодика на цар Борил е изречена точно обозначена анатема и не за някой си незнаен богомил, а за началника на богомилите, „за поп Богомил, който възприе при Петър, българския цар, манихейската ерес и я разпространи в българската земя“. Беседата на презвитер Козма е страстна класова изява в защита на земната власт и властниците с твърдението, че „царете и болярите са сътворени от Бога“, че „ако някой учи другояче, дори ангел да бъде, да бъде проклет според апостолското писмо“. Синодикът на цар Борил е ярка класова изява в защита на царската власт от „трипроклетата и богоомразната богомилска ерес“. Но

Беседата на презвитер Козма е преди всичко призив на български писател, написан на средновековен български език, отправен за борба срещу българските еретици в българската земя. В Беседата се казва: „Покорявайте се на всеки човек заради Господа, било на царя като човек с най-голяма власт, било на човеци като такива, които са изпратени от него...“

„...Всеки човек да се покорява на властниците. Няма властници, които да не са от Бога, защото властниците са създадени от Бога.“ Но Синодикът на цар Борил преди всичко е документ на български цар за български духовник, „за поп Богомил, който възприе при Петър, българския цар, манихейската ерес и я разпространи в българската земя“, за „трипроклетата богоомразна богомилска ерес, чийто началник тогава бил сквернейшият поп Богомил заедно със своите ученици“. В Синодика на цар Борил се посочват като главни „сеячи на безчестието“ тринадесет изтъкнати теоретици-богомилци от кръга на „свършените“. В двете анатемите, 77 и 78, без да се споменава някое по-точно определение, се споменават: Александър Ковач, Авдин, Фотин, Афригий, Мойсей богомилът, Петър Кападокийски, средечки дедец, Лука и Манделей Радоболски. В анатема 111 заедно с „трипроклетия“ поп Богомил се анатемосват и неговите ученици Михаил, Тодор, Добри, Стефан, Василий, Петър и всички други. [16] Срещу тези ученици и последователи на поп Богомил е било повдигнато тежко обвинение и отправена анатемата на българското черковно съдилище в Търновград.

Беседата на презвитер Козма и Синодикът на цар Борил са живата вода, която известява за опасната поява на „трипроклетата и богоомразна богомилска ерес“. Нещо повече. Антибогомилската Беседа на презвитер Козма е най-достоверен исторически извор за богомилството. Може да се съжالياва, че в Беседата едностранчиво е показана богомилската идеология. Може да се изброяват с право или без право доводи и аргументи pro et contra с цел да се обвиняват или оправдават възгледите на през-

витер Козма. Може да се търсят и причините за злъчната му писмена борба срещу смелото учение на богомилите. Върху много нещо може да се спори. Много нещо може и да се оспорва и оборва. Обаче има нещо, което не подлежи на съмнение: това са данните, които българският писател съобщава за появата на новата ерес. Независимо от тревогата на Козма, че се е случило „в българската земя да се яви поп на име Богомил“, тези данни са език на истината. С пределна категоричност те сочат, че новата ерес е едно оригинално измерение, изградено на българска земя, и че българският духовник поп Богомил е родоначалникът и главен разпространител на тази нова ерес.

За поп Богомил, за богомилството, за значението и ролята на богомилската идеология революционната социална мисъл е определила възвишени страници на историята. Това високо българско явление по силата на своята етична чистота е завладявало умовете и на противниците и ги е принуждавало на благоговение пред жертвената пепел на кладите. За това световно събитие се е писало, пише се и ще се пише. За него и съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ пишат. Странни са обаче техните писания. Отсъствието на науката не може да се оправдае с притчи и сказания. Съзнанието на читателя желае слънце и простор... Тези хора в науката са видения. Те дирят в старите олтари на България отделни македонски измерения. Над странните им данни тегнат изкушения. Съмнения и заблуждения се сливат в техния взор. Надеждата с желания окуражава хорската неравна диря. Науката зърна на истина в заблуди и страдания намира.

Неистината е зъл съветник. Враг е неточното понятие. Съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ в изложението си за богомилството са допуснали сериозна мисловна неуравновесеност, духовно недоразумение.

Първо, съчинителите казват: „Богомилството во Македонија за прв пат се појавило кога на чело на бугарска-

та држава стоел царот Петар.“ [17] Обаче не е ясно те какво именно разбират под понятието „Македонија“. Ако под понятието „Македонија“ разбират не географска област, а отделна територия с отделен народ, то нищо не ги е принуждавало да определят времето на появата на богомилството не с царуването на цар Петър, който „на чело на бугарската држава стоел“, а с царуването на съответен владетел, който по това време е стоял, да речем, „начело на сръбската држава“ или „начело на гръцката држава“, или начело на някоя си друга држава. Ако с това искат да кажат, че покрай българската држава по време на появата на богомилството е съществувала Македонија като отделна држава, те са били задължени да въоръжат понятието си с точност. Ако под понятието „Македонија“ разбират Македонија като географска област, каквито са Тракия, Мизия, Добруджа и други области на тогавашна България, то от втората част на изречението „кога на чело на бугарската држава стоел царот Петар“ думата „бугарската“ трябва да се премахне и да стане „кога на чело на државата стоел царот Петар“. Защото синът на българският цар Симеон, цар Петър, е български цар, а Македонија, една от основните области, населени с българи, е съставна част от българската држава. И затова презвитер Козма в Беседата си съобщава, че новата ерес се проповядва в българската земя. И затова и Синодикът на цар Борил съобщава, че тази ерес се разпространявала в българската земя. И затова „Историја на македонскиот народ“ не може да скрие, че и „текстот на Дечанскиот Синодик, составен подоцна“ точно определя мястото на появата на богомилството. Там се казва, че „богомилското движение се появило во „Македонија бугарска и Тракија“ [18] Това, което е ясно дори и за съставителя на „текстот на Дечанскиот Синодик“, че Македонија е българска, тъкмо това е обаче неясно за съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“.

Те искат да бъдат и там, където не са. Нещо повече. Те сеят внушения, в които вярваме, че и те самите не вяр-

ват, именно, че в епохата на Средновековието са съществували отделен македонски народ и отделна македонска държава, различни от българския народ и от българската държава. И че богомилското движение е някакво македонско влияние, и че поп Богомил е македонец. Хората са податливи на внушения. На едно от тези внушения се е поддал и Д. Мандич в книгата си „Богомилска църква на босненските християни“ [19] Добрият познавач на богомилското учение в Босна е допуснал лошо познаване на фактите, когато определя поп Йеремия, старобългарски писател, автор на някои апокрифи, като македонец. Убедеността на Мандич, че поп Йеремия е роден в Македония, не е от значение. Според нас съществува вероятност поп Йеремия да не е роден в Македония. Важно е, разбира се, точно да се установи мястото на рождението на един писател от вида на поп Йеремия. Лутаниците и колебанията са известни на историята. По-важно е обаче, че един изследвач като Д. Мандич е допуснал сериозно неразбиране на понятието Македония. За всички историци и изследвачи жителите на Македония по време на появата на богомилите са българи. Върху схващането на Д. Мандич, че поп Йеремия е македонец, защото е роден в Македония, решително са оказали влияние съчинителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“, на които страстта им е отнела разсъдъка, а национализмът ги е лишил от всякакъв реализъм. [20]

Второ, съчинителите казват: „За попот Богомил, како учител на богомилското учење, е зачувана и една легенда ме•у населението от селата во планината Бабуна. Според името на планината, подоцна богомилите ги викале уште и бабуни. Легендата укажува дека поп Богомил бил роден во селото Богомила, каде што живеел и умрел, а гробот му се нао•ал до самото село во т. нар. „црквеште“ („параклиште“), изградено во земјата, кое на богомилите им служело както молитвен дом. Свое скривалиште богомилите имале и во пештерата до селото Нежилово. Иако овие податоци не нао•аат потврда по пишаните извори,

тие сепак укажуваат дека богомилството можело да се појави и распространи најпрвин во овие македонски краишта. Впрочем, самото име на с. Богомила и на планината Бабуна говорат за зародувањето и дејствувањето на богомилите во Македонија.“ [21]

Легендата е приятел на литературата, но враг на историјата. Към легендата прибягват и писатели, и историци. Писателите прибягват към легендата, когато искат да доловят дъха на миналото или когато под форма на миналото искат да покажат настоящето. Легендата е богатство на художествено изказване. Историците обаче прибягват към легендата или когато отсъстват исторически извори, или когато присъствието на исторически извори не е желателно. Фактът, че съчинителите се позовават на някаква си легенда за поп Богомил при наличието на огромната литература за богомилското учение, по принцип говори твърде зле за доброто намерение на съчинителите относно мястото, появата, значението и ролята на богомилството. Що за аргументи са твърденията, че „легендата укажува дека поп Богомил бил роден во селото Богомила“ или „иако овие податоци не нао•аат потврда во пишаните извори, тие сепак докажуваат дека богомилството можело да се појави и распространи најпрвин во овие македонски краишта“, или „самото име на с. Богомила и на планината Бабуна говорат за зародувањето и дејствувањето на богомилите во Македонија“. Съчинителите, съобщавайки за легендата, обаче не съобщават как се е наричало селото, преди да се роди поп Богомил. Ако се е наричало Богомила, то това значи, че селото Богомила е съществувало като село Богомила и преди раждането на поп Богомил. Ако данните, на които указва легендата, не намират потвърждение в писмените извори, тогава как тези данни „сепак укажуваат дека богомилството можело да се појави и распространи најпрвин во македонските краишта“? Легендата е поколебала сигурноста на съчинителите за точното място на появата на богомилите. Те твърдяха, че „Богомилството в Македонија за прв пат се

појавило кога на чело на бугарската држава стоел царот Петар“, а сега тврдят, че „богомилството можело да се појави и распространи најпрвин во македонските краишта“. Кое от тези две тврдения е точно? „Се појавило“, значи *сигурност*, а „можело да се појави“ не значи, че „се појавило“. Едното означаваше сигурност, а другото несигурност. Едното е точно. Двете не можат да бидат точни. След като данните от запазилата се легенда се приеми за доверливи исторически доказателства, съчинителите обобщаваат, че „самото име на с. Богомила и на планината Бабуна говорат за зародувањето и дејствувањето на богомилите во Македонија“. Може ли да биде посрещната с доверие една аргументација от рода на тази, в която името на село Богомила се взема като доказателство, че „поп Богомил бил роден во селото Богомила, каде што живеел и умрел, а гробот му се нао•ал до самото село во т. нар. „црквиште“ („параклиште“). При това съставителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ никъде не отбележават откъде вземат тази легенда. Може би се стесняват да кажат, че техен източник е полемичната антибългарска книга „О Македонији и македонцима“ от великосърбина Стојан М. Проти•, излязла от печат през 1888 и преиздадена през 1928 г. [22] От този пасквил, който претендира за „лексикална, етнографска и историческа“ научност, съставителите на така наречената „Историја на македонскиот народ“ черпят и аргументацијата на расисткото в основата си тврдение, че народноста на нашия народ произлизало от *vulgaris*, равностепен на „простака“, „селендур“. [23] Но да се върнем към богомилите.

Високото родолубие, изграждано върху антивизантийска настроеност, открива една от нравствените особености на богомилската идеологија. Отношението към земните владетели показва сложното развитие на богомилските идеи и че те са в битка не само за социална правда, но и за прогонване на всеки чужд завоевател, за създаване на свободната българска држава. Смелата богомил-

ска мисъл въоръжава в значителна степен с определено ново съдържание съзнанието на средновековна България. Тази мисъл, изявена чрез Кирило-Методиевата азбука и писменост, разпространява знания за произхода на вселената и човека, за крайната участ на света и на човечеството. Обогадена с опита на разни басни, чрез жив и картинен език, тази мисъл запознава феодалния човек с космогонията и есхатологията на предците. Ако апокрифите, създадени от богомилите, се намират в „Списъка на забранени книги“, то възгледите на тези дръзки духовни двигатели с богатството в идейно и сюжетно отношение трайно налагат своето влияние върху българската средновековна книжнина и просвета. Неизмеримо е значението на богомилите за България. Малко са народите в света, които са могли да отбележат в своето духовно съществуване явление, подобно на богомилството. Кирил и Методий откриха пътищата към Ренесанса, богомилите поведоха по тези пътища България към по-добър и по-справедлив живот. Пет неравни столетия от историята на южните славяни чрез богомилското движение са в непрекъсната връзка с историята на България. Появата на богомилите отъждестви названието българини с понятието еретици. Европейската цивилизация прие в своето летоброене българите с неизвестно дотогава определение еретици и определи родината им България като земя на еретици. В богомилската идеологија воюват две противоположни начала: едното – религиозна мистика, аскетизъм, примирение към неволите на земния живот, другото – революционно, бойко, действено. Отрекли земните блага като „ръжда на душата“, построили живота на своята община върху високи етични принципи, богомилите са непримирими срещу фарисейския морал на църквата, срещу болярския гнет на феодалното общество, срещу социалните неправди и кървавите войни. Революционната мощ на богомилското учение извиква и у най-сериозните неприатели на поп Богомил уважение. Излязъл из недрата на народа, разбрал същината на неговите страдания и надежди, поп

Богомил превръща оригиналното социално явление, родено на българска земя, в стройна система. Единодушно е мнението на признати изследвачи на богомилството, че България е родината на тази ерес и че Македония, една от трите основни територии, които чертаели границата на държавата, е била живата трибуна, от която великият български свещеник заедно със своите верни последователи е проповядвал новото учение. Учени като французите А. Пюеш и А. Ваян [24], чиито авторитетни изследвания отдавна принадлежат на науката; учени като немците А. Шмаус, А. Борст и особено Ернс Вернер [25], като ерудиран историк марксист, който със силата на убедителни аргументи доказва, че богомилската идеология е упражнила дълбоко влияние върху ересите на катарите и албигойците; учени като съветския историк академик Н. С. Державин, който обосновава своето научно становище върху обстоятелството, че богомилството е израз на определен протест на селските маси срещу феодалния гнет; учени като италианския учен А. Донден [26], който изяснява потеклото и структурата на богомилството и определя влиянието му върху учението на катарите в Италия; учени, за които историята представлява интернационална съкровищница на национални явления – всичките са освободени от каквито и да било колебания по отношение на етническата форма на богомилското учение. За тях етническата форма на богомилското учение е българска. Нещо повече, и противниците на богомилите не са оспорвали българския им характер даже когато те саменявали названието си. „На запад – пише К. Иречек – те не се наричали вече богомили или бабуни, а носели различни други имена, като *манихеи*, *побликани* (от павликяни), в Италия *патарени* (от миланското предградие Патария), в Германия и Италия *катари* (произход неясен; оттам нем. *Ketzer*, чешк. *Kacíř*), във Франция *албигойци* (от гр. Алби, *тексеранти*, *tisserands*, понеже техният съзерцателен живот им доставил много последователи между тъкачите). Сами обаче те наричали себе си само *christiani*,

boni christiani, bons hommes. Не само те, а и техните противници не забравяли, че учението им е от български произход. [27]

Световнопризнатият български богомилски академик Димитър Ангелов ни дава цялостна представа за богомилското учение. В капиталната си книга „Богомилството в България“, след като е засегнал най-значимите произведения в световната литература за богомилите, той подчертава, че „...литературата върху богомилството е значителна и че са налице голям брой изследвания във връзка с неговия произход, същност и история. Сериозни постижения отбелязват вече опитите да се разгледа и прецени богомилството от марксистическо гледище. Независимо от това обаче остават недостатъчно пълно изяснени или изобщо незасегнати редица проблеми около появата на това голямо религиозно-социално учение, около неговия характер и историческо развитие. Все още липсва преди всичко едно обстойно разглеждане на общественоекономическата обстановка в средновековна България през X–XIV век, която е обусловила създаването на богомилството и в зависимост от чието развитие и изменение в течение на няколко столетия се е развивала и изменяла и богомилската идеология.“ [28] Като извод той пише: „...богомилството излиза въвн от рамките на едно чисто българско явление и получава много по-широка, общоевропейска значимост. Проникнали въвн от границите на нашата страна, богомилските проповеди дават силен тласък за развитието на религиозната, философска и социална мисъл в средновековна Европа и подготвят съзнанието на хората за борба срещу господството на всесилната през XII–XIV век католическа църква.“ [29]

Съдът на времето е казал своята отговорна дума за поп Богомил. Този съд не може да се отмени. Пет кръстоносни похода тръгнаха да угасят гласа на тази нова вяра. Поп Богомил – това е първата социална съвест на България. Живял вероятно към края на IX и първата половина на X в., той запали в робската тъма факела на правдата и

разлюля устоите на един неравен свят. Богомилството – това е историческата истина, облечена в религиозни обреди. Богомилството – това е българската форма на предверието към буржоазнодемократическа революция. Богомилите – това са лъчезарните комунари на България.

Но ето днес в потайна доба еничарски ръце са влезнали в летописа на България и искат да откраднат тази свещена съвест от българската земя.

Самуиловата държава, създадена към 969 г., продължава българската държавна традиция и се явява организирана опора на българския народ срещу завоевателната политика на Византия.

В 852 г. княз Борис I (852–889), покръстителят, изпраща в град Майнц при Людвига Немски български посланик, както съобщава западният летописец Рудолф Фулденски, за да го уведоми за възкачването му на българския престол и за желанието му да бъдат продължени договорните споразумения за мир и сътрудничество. [30] Сто двадесет и една година по-късно, в 973 г., цар Самуил, царят на българите, изпраща български посланици в немския град Кведлинбург да посетят на Великден западният император, могъщия немски владетел Отон I. [31] Членовете на пратеничеството имали задача да съобщят на император Отон I, че България живее, макар нейната източна част да е заграбена от Византия, че държавникът на България Самуил държи да продължат мирните отношения между двете страни, че е желателен и военен съюз между тях. Самуил, този прозорлив самодържец и стратег, знае за предишните дипломатически общувания между двете могъщи държави на Изток и Запад – България и Франкската империя. И затова както княз Борис I, покръстителят, така и той сметнал да даде гласност и на своето дружелюбие, и на съществуващата България.

Върху раменете на Самуила е лежала съдбата на българската държава. Очите му много нощи не знаят сън. Мислите му се движат напред, по поля и планини препуска коня да събира войници, да открива медни и же-

лезни руди за оръжие, да зърне със собствените си очи мъката и радостта на народа. Той вижда и вътре в държавата, и вън от нея. Привлича към себе си богомилите еретици. Сваля ярема на болярските ангарии и непосилните данъци от гърба на селяните. Жесток е срещу тези, които газят закона на справедливостта и подкопават с предателства българската държава. Праща делегации, свързва съюзи, осигурява мирни връзки и издига престижа на България.

Известният византийски хронист от XI век Йоан Скилица, висш сановник при император Алексий I Комнин (1081–1118), пише за Самуила: „Така Самуил станал самовластен господар на цяла България. Той бил войнствен човек, който никога не знаел покой, и докато ромейските войски били заети... той безнаказано нахлувал във всички западни области не само в Тракия, в Македония и земите около Солун...“ [32]

А поетът Йоан Цецес, известен с учеността си византиец от XII век (около 1110–1180), ни разказва следното за тоя покорител на Тракия и на солунските равнини, на бреговете на Адриатика и на сръбското княжество Зета, на Тесалия и мощната византийска твърдина Лариса: „От планината Пинд до полетата на Лариса, от Дирахсион (Драч) до вратите на Цариград всички земи на империята се намираха в ръцете на българите, докато славният Василий не постави спирачка на могъществото на този народ.“

Походът на Василий II към Средец в 986 г. е катастрофален за империята. Защото Самуил е роден войник, той използва всичко – и тактиката на засадите, и разрушаването на крепости – и при Траяновата врата, и при връщането на византийците към Пловдив българският цар напада и Василий II успява да се спаси само благодарение на арменската конница. Почти цялата византийска войска е избита или пленена. Пълни са с отчаяние стиховете на византийския поет Иван Геометър, съвременник на събитията: „Горе комета... палеше етера (въздуха), долу комит... (Самуил – б. а.) с огън унищожава запада... Тоя стра-

шен тифон, (роден) от злодейци, всичко изгаря. Де са ревовете на твоята сила, вожде на непобедимия Рим?“ [33] Арабският историк Яхъя Антиохийски, съвременник на цар Самуила, пише, че „в средата на българската земя“ в Охрид и в Средец се е подела борба за освобождение на България. [34] В средновековния български превод на Хрониката на византийския хронист от XII век Йоан Зонара се казва дословно: „...щом станало известно за смъртта на Цимисхий, българите предали властта на четирима братя – Давид, Мойсей, Арон и Самуил... [тъй като] царският им род се прекратил, като останал само един от синовете на Петър – ...именно... Роман, който бил скопец.“ [35] Френският историк Гюстав Шлюмберже, за когото се пише, че „заема едно от първите места на най-голям учен и писател на Франция през последните столетия“, в тритомното си историческо съчинение „Византийска епопея от края на X век“ определя събитията по изграждането на българското царство от Самуил като грандиозни и трагични събития в историята на Европа. За бележития френски историк няма никакво съмнение, че войните с Византия, продължили „близо една трета от века“, се водят от България, от българската армия и от великия български цар Самуил“.

По-нататък той изтъква, че „смъртта на великия цар Самуил бележи наистина края на българската независимост, която той така блестящо олицетворявал“. Историкът Гюстав Шлюмберже, характеризирайки императора Василий II и цар Самуил по повод войната, започнала в 986 г., пише: „Тази война заля с кръв цялото царуване на Василий II... с пълно смазване на българското царство... Императорът получи името Българоктон (Българоубиец)“, а за Самуила: „Един горд български цар от българските планини в Македония, който обича всеотдайно свободата на отечеството си и е готов да жертва за нея всичко.“ [36]

Френският летописец Адемар отбелязва, че българският цар Самуил е паднал мъртъв не в открито сражение, а „чрез гръцка хитрост“ и Василий завладял цялата му земя. [37]

Византийските хронисти, които са били твърде ревниви спрямо царската титла на своя василевс, употребяват тази титла и за българския цар; а което трябва да се подчертае, наричали са владетелите на Западното българско царство *царе български*.

Византийските хронисти Йоан Скилица и Георги Кедрин, като говорят за въстанието, което подигнали четиримата братя Давид, Мойсей, Арон и Самуил след смъртта на цар Петър в 969 г., употребяват думите *българи*, *България* (а не македонци или Македония). [38]

Също така и хронистът Йоан Зонара, пишейки за въстанието, употребява думите *българи* и *България*. [39]

След настъпилите военни сътресения през 969–972 г. (след смъртта на цар Петър), когато Източна България бива завладявана от византийския император Йоан Цимисхий, патриарх Дамиан мести българската патриаршия от Преслав в Дръстър (Силистра), оттам в Средец (София) и по-късно във Воден, Мъглен, Охрид при Самуила. [40]

Като описват местоположението на Охрид, византийските историци Йоан Скилица и Георги Кедрин казват: „...където са издигали дворците на царете на България.“ [41] А принцесата Ана Комнина, дъщерята на император Алексий I Комнин, която ни е оставила обширно историческо повествование за времето на своя баща, съобщава: „...река Дрин... тече отгоре, от езерото Лихнида... Сегашният оварварен език е нарекъл това [езеро] Ахрида (Охрид – б. а.) най-напред от [времето на] Мокър, първия български цар, и накрая на Самуил...“ [42]

Има една притурка във Виенския препис на Скилицовата хроника от XIII век, в която се казва, че император Василий II след победата си над България в 1018 г. „утвърдил българската архиепископия (Охридската българска архиепископия – б. а.) като автокефална“. [43]

Във всички исторически източници за битката при Беласица през 1014 г. се съобщава, че това е било битка между византийски войски, начело с император Василий II, и българските войски, начело със Самуил. Заради свирепо-

то ослепяване на 14 000 (според Кекавмен) или 15 000 (според Скилица) пленени българи Василий II бил наречен „Българоубиец“. [44]

След покоряването на България от Византия през 1018 г. българският патриарх получил от Византия титлата „архиепископ на цяла България“. [45]

През 1018 г. пада убит при Драч българският цар Владислав. Василий II Българоубиец заема българската престолнина Охрид, пленява царицата и царската челяд. В 1019 г. императорът с грамоти потвърждава църковните правдини на българската Охридска архиепископия. С още две грамоти (от май 1020 и между 1020 и 1025 г.) се прибавят нови правдини. Първата грамота от същия император започва със следните думи: „Много и голъми са добринитъ, съ които човеколюбивиятъ Богъ е дарявалъ презъ различни времена нашето царство; обаче има една, която надминава всички други, тя е – присъединението на българската държава къмъ ромейската подъ единъ яремъ.“ [46]

От особена историческа важност е намереният в Битоля през 1958 г. епиграфски паметник (плоча) със старобългарски надпис, оставен от Иван Владислав (1015–1018), наследника на Самуил, последния цар на Първото българско царство. В този надпис Иван Владислав недвусмислено казва, че е „син на Арон“ и „български цар“, че е „родом българин“ и че поданиците му са българи. [47]

„Надписът на Иван Владислав, самодържец български – съобщава Йордан Заимов, – отхвърля най-категорично твърденията на всички, които чрез прикриване и извъртане на историческата истина и дори чрез фалшификации се стремят да докажат, че в Македония не е имало българска народност, а „македонска народност“ и че Самуил не е бил български цар, а „македонски цар“. Тези фалшификации, рожба на мнима наука, стават за сметка на научната добросъвестност и на историческата истина и са насочени против единството на българския народ и език...“

Чрез мраморния си надпис Иван Владислав, самодър-

жец български, говори ясно и категорично и днес, както някога от стените на битолската крепост, че „гради крепостта Битоля за убежище, за спасение и за живота на българите и че той сам е родом българин“. [48]

„Надписът, който Иван Владислав е накарал да издълбят във връзка с възстановяването на Битолската крепост – утвърждава Василка Заимова, – е извънредно ценен като исторически паметник главно защото дава ново осветление за една кратка, но съдбоносна епоха.“ [49]

Последният български цар съвсем не е мислил за срамна капитулация. Напротив, той е горд, че е „родом българин“, и е загрижен за „живота на българите“. Тези изрази подчертават недвусмислено чувството за народностна принадлежност, което тук се изявява с особена сила, а също така и значението на българската държавна традиция.

При тази недвусмислена декларация става съвсем очевидно колко неоправдани са всички опити да се дири някъде другаде произходът на рода на комит Никола – било в средата на някакви преселници арменци, било измежду влашкото население, което в края на X век отново се появява след няколко века забрава. [50] Още по-несъстоятелни са ония опити, правени главно от някои югославски историци, които се мъчат да вложат ново, несъществуващо значение в определението „българин“ и „България“ по времето на Самуил и неговите наследници. Тези понятия според споменатите автори не служели, за да определят народностната принадлежност на населението, а били само „условни“ названия на „македонците“, от които се състояло населението на тая държава.

Тук, на мраморната плоча, последният български цар сам е отговорил какво трябва да се разбира под израза „родом българин“ и е показал колко силно е било съзнанието му за народностна принадлежност. А това е най-красноречивото доказателство и най-добрият отговор на въпроса, чия е била държавата, която пада под ударите на византийското оръжие през 1018 г.